

ct.
2

H.G. oct

1332

BARNEVELD

Hly 1332

ONDER DE REGERING DER AMPTS-JONKERS.

1648—1795.

DOOR

EEN PLATTELANDS-BURGEMEESTER.

Mr C. H. Naurae

BARNEVELD,
P. ANDREÆ MENGER.

1871

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0322 3975

VOOR

pute

land

AMPTS

Verg

koste

DE AM

reken

BELAS

invoer

feeste

invoer

maand

HET O

onder

HET D

gen,

dige d

NAAML

jonker

EINDE

JAN VA

gedenk

I N H O U D.

VOORWOORD. Indeeing van de Veluwe, landdagen, quartiers dagen, Gedeputeerde Staten, bestuur over het ampt, Hof van Gelderland, landgericht, landdrost	Bladz. 3.
AMPTSJONKERS. Jonker, Amptsjonkers, Oorsprong, Vereischte, Vergaderingen, Administratieve bevoegdheid, Vergaderplaats, teerkosten, fooijen, de herberg „de Roskam,” pocalen	„ 10.
DE AMPTSJONKER GEMEENTE-ONTVANGER, zijn beheer. 1e rekening, inhoud daarvan	„ 20.
BELASTINGEN, inkomsten van den Hertog, nadeelig slot, beden, invoering der ponschatting, quoten of aandelen, schildschatting, feestelijke vaststelling der kohieren, zettters, inhoud der kohieren, invoering der verponding, redemptiepenningen, generale middelen, maandgeld	„ 25.
HET ONDERWIJS, schoolmeesters, traktementen, aanstelling van onderwijzers, kostschoolhouders, vakken van onderwijs	„ 36.
HET DORP BARNEVELD, markten, handel en nijverheid, herbergen, inwoners, uiterlijk aanzien, brandwezen, politie, geneeskundige dienst, reizen, postwagens, brievenvervoer, hessenwagens	„ 44.
NAAMLIJST DER AMPTSJONKERS. Amptenaren onder de amptsjonkers, de schout, onderschouten, scriba, zettters, booiyers	„ 55.
EINDE DES BESTUURS.	„ 58.
JAN VAN SCHAFFELAER, geschiedenis, plaatselijke herinnering, gedeukteeken	„ 61.

---

o
e
l
e

t
g
g
j
j
f

o
n

d
v
d
t
H
op

di
ecl
ne

Dertig jaren geleden, waren hier ouden van dagen die de Amptsjonkers, de regeerders dezer gemeente van vóór '95, nog beleefd hadden; gaarne spraken zij over die tijden en als mijne oudjes dan goed op dreef waren en er de overleveringen van vader of grootvader bij bragten, dan kwam er geen eind aan de verhalen.

Van de administratie zelve werd ik weinig gewaar, des te meer echter van de feesten die in de herberg de Roskam gevierd waren en van de vaten wijn bij die gelegenheid gebruikt; hoe jonker A. gewoonlijk voor geen zeven, maar jonker B. voor geen elf flesschen opstond; hoe de jongste jonker een glazen kom moest uitdrinken waarin wel twee flesschen gingen en hoe die jonkers dan . . . .

Allengs zijn ook die herinneringen verdwenen; maar de oude verhalen wekten mij op om met mijne Amptsjonkers nader kennis te maken.

De bronnen waaruit deze bijdrage is zamengesteld zijn: de Registers der Resoluties van Amptsjonkers van Barneveld van af 1648 tot 1795; ik vond het te familiair en den tijd nog niet gekomen om mijne helden bij den naam te noemen; de Erentfeste vrome voorsienige seer discrete Heeren waren daarop zeker ook niet gesteld, daarenboven: *op de daden* zegt mijn oude leermeester, daarop komt het aan.

De cursive woorden geven den text terug, de eigenaardigheid der handeling kwam er beter door uit; wij mogen echter niet vergeten dat Amptsjonkers meestijd onder elkaar neefden en nichtten en dus de zaken van het ambt en fa-

mille behandelden; van dit standpunt beschouwd zal menige handelwijze zoo al niet geregtvaardigd, althans opgehelderd worden.

Mijne ingezetenen voor wie ik deze bladen zamenstelde, zullen na de lezing dien goeden ouden tijd niet terugwenschen toen de Amptsjonkers regeerden en teerden en beerden!

Waarde Ingezetenen! de 30 jaren die wij te zamen doorleefden, hebben — zoo 't noodig ware — het bewijs geleverd, dat de gemeente-welvaart grootendeels afhangt van de zamenwerking van burgers en bestuur.

Hoe krachtig onze zamenwerking was, kan blijken uit den bloei dien Barneveld onmiskenbaar geniet.

Houdt dan, bidden wij U, houdt in eere de spreuk der Vaderen:

»EENDRACHT MAECKT MACHT.»

En het moge U, onder hoogerem zegen blijven wel gaan!

Uw toegenegen Burgemeester.

12 October 1871.

VOORWOORD.

Eene korte herinnering aan de indeeling, regering en regtsbedeeling, voornamelijk wat de Veluwe betreft, laten wij ter opheldering voorafgaan; de beteekenis der woorden Ampt-, Land en Quartiersdag-, Hof-, Landdrost- Landgericht, enz., is welligt allen niet bekend.

Tijdens de republiek der Vereenigde Nederlanden tot 1798, was Gelderland verdeeld in 3 Kwartieren; — het 4^e Kwartier, Overkwartier van Roermonde, als onder Spaansche regering behoorende, was van Gelderland afgescheiden; — Nijmegen, Zutphen, Arnhem of Veluwe: tot dit laatste Kwartier, de andere slaan wij over, behoorden:

1°. de steden Arnhem, Harderwijk, Wageningen, Hattem en Elburg;

2°. het Landdrostamt van Veluwe met de 10 Schoutampten Ede, Barneveld, Nijkerk, Putten, Ermelo, Doornspijk, Heerde, Epe, Voorst en Apeldoorn, waarmede de ten behoeve van Willem III gemaakte hooge heerlijkheid 't Loo, na zijn dood in 1702 is vereenigd;

3°. het rigteramt van Veluwzoom met de 3 Schoutampten Brummen, Rheede en Renkum. In 1573 is het Schoutamt Velp met Rheede, Oosterbeek met Renkum vereenigd;

4°. de kleine ampten, zijnde de rigterampten van Olde-

broek en Nijebroek en de Schoutampten of dagelijksche heerlijkheden van Hoewelaken en Scherpenzeel;

50. de vrije heerlijkheid Doornwert en Rosendaal.

De wetgevende magt berustte bij *de Staten*, de uitvoerende magt bij den Stadhouder en bij diens afwezen bij het Hof van Gelderland; zij waren zamengesteld uit de Riddermatigen (de leden der Ridderschap) en de afgevaardigden uit de regering der Steden 1) van de 3 Kwartieren, met een gelijk aantal stemmen.

---

1) Welligt rijst de vraag, waarom de nazaten van Reinald II, den door keizer Lodewijk tot rijkvorst en hertog verheven Gelderschen graaf, waarom die nazaten van hun landsheerlijk gezag zoo ver afstand hadden gedaan om die met Ridderschap en Steden te deelen; daarvan een volledig overzicht te geven zou ons te ver leiden, eene korte herinnering zij voldoende.

Gelijk wij bij de geschiedenis der belastingen zullen zien, bezaten de Hertogen geen regt om belastingen uit te schrijven; de kosten van hofhouding, oorlog enz. moesten voornamelijk uit hunne domeinen worden gevonden; kwam er geld te kort, dan stond hun alleen de weg open om dit door middel van vrijwillige beden te vinden; Edelen, Steden en Geestelijkheid die daartoe moesten medewerken, waren dan goed wakker en de beurzen werden niet geopend tenzij de Hertog nieuwe voorregten verleende; reeds zoo ver was het gekomen, dat hij zonder hunne voorkennis geen oorlog durfde voeren noch muntzaken regelen, ja zelfs het gebruik der toegestane beden moest verantwoorden.

In 1418 maakten Edelen en Steden den Heer van den lande voor goed constitutioneel-Steekkind: in eene vergadering op 3 Mei te Arnhem verbonden zij zich „om eendrachtig bijeen te blijven, alleen den vorst te huldigen door de meerderheid erkend, geene verbrokkeling van grondgebied te gedoogen, moedig tegenover den vorst te staan en bij schending van vrijheden en gewoonten, op verzoek der beleedigde partij bijeen te komen totdat het gepleegd onregt zou zijn hersteld; daarentegen beloofden zij trouw aan den Hertog wanneer zijn regt mogt worden benadeeld.”

Hertog Reinald IV verzette zich wel tegen dat besluit, maar door tusschenkomst zijner gemalin kregen de revolutionairen hun zin en generaal pardon, 20 October 1419; van nu af aan ging de hertog bijna op in een constitutioneel vorst.

En hiermede zal eenigzins duidelijk zijn gemaakt waardoor eene waarlijk provinciale regering ontstaan en gevestigd is.

De algemeene gewone vergaderingen der 3 Kwartieren, *Landdagen* geheeten, werden in de lente en herfst beurte- lings te Nijmegen, Zutphen en Arnhem gehouden.

De beschrijving of oproeping geschiedde door het Hof, d. i. door Stadhouder en Raden; de Stadhouder zat voor en bij afwezigheid de oudste Raadsheer; de Secretaris der stad waar de vergadering werd gehouden voerde de pen.

Niet enkel provinciale, maar ook onderwerpen werden behandeld die betrekking hadden op de algemeene Lands- regering; daarover werd door een der drie afgevaardigden van Veluwe ter Generaliteit (lid der 2^e Kamer) verslag ge- daan; alle voorstellen geschieden schriftelijk, de kleine zaken werden dadelijk behandeld, de belangrijker vooraf op de Kwartiersvergaderingen, die gedurende de Landdagen ook zitting hielden; in belastingzaken was eenstemmigheid, overigens meerderheid van stemmen noodig.

Buitengewone landdagen kwamen bijeen op verzoek van een of meer Kwartieren of van het Hof.

Elk der 3 Kwartieren had eigene huishouding en regten en was in zake der geldmiddelen geheel vrij (mits het Kwartiersaandeel betaald werd).

Ieder Kwartier hield in de 3 hoofdsteden waartoe het behoorde afzonderlijk vergadering, *Kwartiersdagen* geheeten, de hoofdsteden waar vergaderd werd, hadden het regt van beschrijving of oproeping.

De afgevaardigden bestonden uit de riddermatigen (Rid- derschap) en stedegezanten des kwartiers, zij heetten *Staten der bijzondere kwartieren*.

Het dagelijksch bestuur werd gevoerd door Gedeputeerde Staten zamengesteld uit 3 Riddermatigen en 3 Stedegezanten; zij woonden te Arnhem en kwamen om de zes weken bijeen.

Onder de belangrijkste werkzaamheden, behalve de gedu- rige lange rusies over den voorrang en het regt van Rid- derschap en steden, behoorden de vaststelling der kwartiers-

en ampts aandeelen in de gewestelijke en algemeene lasten en de verpachting der generaliteitsbelastingen; het toezien op de ontvangst en de ontduiking; het betaalbaar stellen van traktementen; aan de mindere burgerlijke ambtenaren en militairen namen zij den eed af.

Wanneer Heeren Gedeputeerde Staten uit de 3 kwartieren te zamen kwamen om over de Provinciale belangen te raadplegen vóór de behandeling ter Landdagsvergadering, voerden zij den naam van *Gecombineerd Collegie*.

Het *bestuur over de gemeenten of ampten ten platten lande* was opgedragen aan *Amptsjonkers*, onder toezigt van Gedeputeerde Staten des kwartiers; het waren de Riddermatigen die in het ampt woonden en aldaar hunne goederen bezaten. Voordat wij hunne administratie beschrijven behoort nog met een woord te worden melding gemaakt van het *Hof van Gelderland* dat een der invloedrijkste ligchamen was van Gelderland; het bestond uit 9 gewone en 3 buitengewone raden door de kwartieren benoemd en door den Landdag aangesteld, hield dagelijks zitting, voerde de Landdagsbesluiten uit, trad in diens plaats wanneer er geene zitting was en besliste in spoedvereischende zaken na verhoor der kwartieren, stelde de hoogere amptenaren aan en hunne instructiën vast, als Gerechtshof velde het vonnis over misdadigers en in appel en revisie over de vonnissen der stedelijke Schepenbanken, trad op in geschillen van regtsweigering, leenen, burgerlijke stand, domeinen. De leden moesten zijn gegoedde Gelderschen, 24 jaar oud, van de Herv. Godsdienst; *de riddermatige leden* behoorden kundig te zijn in 's lands gewoonten; *die uit de steden*, doctoren in de regten. Buitengewone leden hadden regt van raadpleging over regerings- en amptszaken en zaten ten verzoeke van een der partijen over vonnissen in appel enz. enz. Vroeger had het hof het beheer der geldmiddelen, dat thans tot eene Rekenkamer behoort.

En nu ten slotte nog eene herinnering aan de Regtspleging.

Aan het *Hoog Adelijk landgericht van Veluwe* waren opgedragen de gewone burgerlijke en correctionele zaken; daartoe werd eens 's jaars in de Meimaand zitting gehouden in de verschillende Ampten na driemaal 14 dagen vooraf in alle kerken gedane afkondiging. De Vierschaar of Bank werd gespannen op het kerkhof onder den blooten hemel bij het rijzen der zon; om daaraan te voldoen moest soms de Dorpsklok gruwzaam geweld worden gedaan. De Landdrost van Veluwe was Voorzitter en Amptenaar van het Openbaar Ministerie, doch vonnisde niet mede; de Riddermatigen in ieder Ampt (Amptsjonkers) en twee door de magistrataatsregering van Arnhem en een door de andere steden van Veluwe gemagtigden waren de regters: van die vonnissen was appel op de rechtbank het Englander-holt 1) eene overoude gerichtplaats onder Apeldoorn; het vonnis daar

---

1) 1457 Item des Manendagh na Sunte Jan te midzomer zijn die Burgemeesters, Goesen van den Gruthus, Willem van den Doirninck, Steven Ploich, Ot van den Gruythus, Gijsbert van der Hoeven, Jan van Broichusen, Garselis van Aller, Herman van Wij etc., gevaren tot Engelreholt, op die claringe, met twee wagenen. Item daertoe gecoft enen hamel, item vijf molder haveren, twee hammen ende een schouder, vier paar hoenre, vier roggen broden, witte brood, mostert, boter, schepen kesen, stokvisch, kerssen, wijn-edick, kuyt, wijn, een vles malvesyen, twee quart Romenijen, en holte scottelen, om van te eten

(Dit herinnert ons het bekende liedje uit onze jeugd:

Heb je al gehoord van den hollebollen wagen,

Daar de schrokkerige Gijs op zat?

Die kon slokken,

Groote brokken:

enz. enz.)

Item is toe weeten, dat die plaetse an Engellander-holt niet alleen te deser tide veur eene gerichtplaats gediend heft, maer oock veur alle andere convocatie, des lands regering, politie ind suuts anders concernierende.

gewezen was eindvonnis (clarung); tot 1811, invoering der Fransche wet, bleef deze regtspraak in gebruik. Het eerste vonnis schijnt van 1226.

In 1532 verleende Hertog Carel het Landrecht, in 1604 door den landdag te Arnhem herzien; dat Landrecht zegt de Hertog »is gegrond op goeden alden hercoemen, zijnde »de oude Landbrief door den wil der krijgshloepen ver- »loeren gegaan.»

De zittingen van het Hoog Adelijk of wandelend landgerigt van Veluwe, zeiden wij, werden op het kerkhof gehouden, maar voortgezet in het koor der kerk; bij de kerk was het geraamte van een kamertje opgeslagen, versierd met een vlag met dubbelen arend en eenige stroppen, daarin stond de deurwaarder die de schuldigen en aanhangige burgerlijke zaken uitriep.

't Waren feestdagen die dagen dat er te Barneveld werd gericht en gegicht; van de omliggende plaatsen kwam klein en groot te zamen even als nu ter gelegenheid eener schapenmarkt en daarvoor was reden, vooreerst de intocht van het gericht: de regters kwamen in koetsen, de advokaten en procureurs op boerenwagens, daartoe door ingezetenen geleverd — de pleidooijen waren openbaar en zeer druk bezocht en met zooveel kracht werd vaak gepleit dat volgens de overlevering de duiven uit den toren vlogen; de weelde van een advokaat konde men in die dagen nog al goedkoop genieten even als het genoeg om zijn evenmensch af te ranselen, — het doen der pleidooijen kostte / 1.10 en het slaan met de vuist 14 stuivers — kom daar nu eens om!

Na de zittingen werd in het logement de Roskam maaltijd gehouden; daarbij kwamen als gasten de ingezetenen die al het personeel, uit Arnhem aangevoerd, op biljet hadden; het maal werd door een kok uit Amstelredam klaar gemaakt: nog spreken ouden van dagen over de vreetzame

wijze waarop het daarbij toeging en den ergen dorst dien de Heeren hadden.

Het feest werd gehouden in de opkamer van het logement; voor weinige jaren stond nog tegen den schoorsteen de lieve Justitia afgebeeld, maar met schalen buiten evenwigt en den blinddoek over één oog.

Het overige publiek had toch ook nog iets van de pret; de advocaten en procureurs van die dagen (even als thans) waren meest uitstekende muziekbeoefenaars en bragten hunne instrumenten mede; in den regel moet keus en uitvoering der muziekstukken zeer verdienstelijk zijn geweest, zoo zelfs dat menig veroordeelde nog al tevreden naar huis ging; nu zegt de kwade wereld dat de trio's en quartetten zelfs nog meer bijval vonden dan de solo's die in de kerk werden voorgedragen, maar dat is eene bepaalde *onjuistheid*, want de Arnheemsche balie heeft altijd uitgemunt door welsprekende redenaars. Ook de zang werd niet vergeten; er waren expresselijk voor die feesten gemaakte liedjes, als dat van »den Veluwschen dominé'' enz.

Aan den Landdrost was opgedragen de kleine geschillen af te doen die tusschentijds ontstonden; 't was een zeer gewichtig ampt dat van Landdrost van Veluwe; deze ambtenaar zat niet alleen voor in de gerichtsbanken, maar ook in de vergadering van Ridderschap en Kwartier, hij handhaafde de besluiten van de Landdagen, zorgde voor de veiligheid van stroomen en straten, voor de visscherijen, zag toe op vagabonden en ballingen en dat de boeten behoorlijk werden ingevorderd.

AMPTSJONKERS.

1648—1795.

Voor dat wij een kijkje in hunne administratie nemen, een paar woorden vooraf.

De titel van *Jonker* schijnt in 't midden der XVe eeuw door alle leden der Ridderschap aangenomen te zijn; de nog niet tot *Ridder* geslagen Edelman heeft toen den titel van *knaap* laten varen.

De eersten die wij genoemd vinden zijn de amptsjonkers van Heerde in 1576, te weten Rijckwijn van Essen tot Swanenburg, Dirk Ripperbant en Wolter van Boinenburg.

Hoe en wanneer de Amptsjonkers als zoodanig zijn opgetreden, schijnt tot zeer oude herkomst te moeten worden gebracht, zekerheid hebben wij er niet van kunnen verkrijgen.

Waren het aangestelde amptenaren? — neen, althans zij komen niet voor in de Declaratie van koning Philips d.d. 31 Januarij 1561, waarbij de ampten worden vermeld ter beschikking van den koning of zijn Stadhouder; van eene aanstelling door Ridderschap, Hof-Quartier of Landdagvergadering blijkt evenmin.

In zijne »oordeelkundige inleiding enz.» Deel VI. pag. 237 schrijft de heer Van Spaen »Amptsjonkers zijn dezelfde personen die onder den naam van schiltboertigen — welgeboeren Dienstluiden — knapen, — van ouds de eenige vrije »geërfdens en naderhand als de grootste geërfdens in de »kerspelen, uit den aard der zaak tot de administratie van

»kerk en ampt waar hunne goederen lagen, berechtigd »waren.»

Mr. Sloet van de Beele onderstelt, »dat amptsjonkers »uitbottingen waren van de wandelende Veluwsche gericht- »banken.»

Zij hadden dan ook van oudsher regt van zitting in de gerichtsbank *waaronder zij zaten*; wij weten dat de Edelman alleen voor zijn *Eevenknie* behoefde te recht te staan; die regel zal in de burgerlijke administratie ook gegolden hebben.

In die vroege tijden waren ook de Leden der Ridderschap (later met de steden) de raadslieden van de Hertogen (tot zij hem boven het hoofd groeiden); zij hielpen de beden en andere opbrengsten regelen, waartoe eerst in 1577 de burgerij geroepen is als *zitters*, onder de benaming van *tref-felijkste geërfd*: 't ligt dunkt mij in den aard der zaak dat die geharnaste Ridders die vaak gespoord en gelaarsd ter landdag verschenen, dat die groote Heeren, het vervelend en eentoonig kantoorwerk in de plattelandsgemeenten aan hunne jongeren zullen overgelaten en al hun' tijd met oorlogen en de vorstelijke gastmalen besteed hebben.

De zorgen der amptelijke administratie waren onbeduidend: zij bestonden voornamelijk in, al feestvierende, belastingen uitschrijven, rusie maken over 't beroep van predikanten, voorzangers, schoolmeesters enz.

En toch welke schoone taak was voor de jongeren weggelegd zoo zij hunner magt bewust, die ten beste des ampts wisten te gebruiken, gedachtig aan het devies:

»Noblesse oblige.»

Gedurende de laatste 30 jaren heeft Barneveld een Edelman gehad die deze spreuk in eere hield; aan hem is onze gemeente een groot deel van haren vooruitgang verschuldigd. Wat ook wisselen of keeren moge, wanneer het hare belangen geldt, kan Barneveld op zijn steun blijven rekenen.

De vereischten om als Amptsjonker, d. i. als Riddermatige belast met de administratie van een ampt (gemeente) op te treden waren bijna dezelfde als die gevorderd werden om in de Ridderschap te worden beschreven of aangenomen, te weten :

- 1°. afstamming van ouders, vóór 1500 als edelen erkend;
- 2°. bezit van vast goed ter waarde van *f* 18000, of 25 morgen goed bouwland in het ampt waarvoor men zitting had, zóó gelegen dat het door één pachter kon bebouwd worden;
- 3°. 20jarige leeftijd, — voor de Ridderschap bedroeg dit 22 jaar;

4°. vaste woonplaats in het ampt; bezat hij in meerdere ampten vast goed dan werd hij ook in die ampten geadmitteerd, doch bij Riddersresolutie van 17 April 1711 is hierop teruggekomen en bepaald dat men in het quartier vaste woonplaats moest houden en »niet maer vuur en ligt »in eene gehuerde caemer te laeten opgaen, maer effectief »den meesten tijd des jaers daerin te wonen,» dit was niet van toepassing op hen die 's Lands dienst buiten het quartier waarnemen;

5°. belijdenis der ware Christelijke Gereformeerde religie; de Roomsche-Catholijke Jonker vermogt wel zitting te nemen in de gerichtbanken, niet in de Ridderschap;

6°. niet geadmitteerd te zijn in een ander quartier of de Ridderschap eener andere Provincie;

krijgsdienst sloot mede van de Ridderschap uit, doch als Amptsjonker ging de burgerlijke vóór den militairen Jonker.

Om als Amptsjonker in een ampt te worden toegelaten was hij verplicht zijne bewijzen *in den goede* en *in den bloede* aan het Collegie van Amptsjonkers aldaar over te leggen; die stukken werden door den Landdrost met advies gebragt ter quartiersvergadering waarin de ontvanger-generaal zijne algemeene of groote rekening deed. De vergadering besloot over de al of niet toelating.

Vóór het zittingnemen teekende hij de volgende verklaring:
 »De amptsresolutiën te zullen maintineren, 't ampt en hare
 »ingezetenen te behartigen en daartoe te opereren voor zoo
 »ver de kwartierseed niet contrarie verobligeert.”

Op den Landdag te Zutphen gehouden 30 Juli 1691, is die eed uitgebreid en beloofden de Heeren »het regt en
 »intresse der Ridderschap en Amptsjonkeren behoorlijk te
 »zullen voorstaan, des ampts best en welstand bevorderen
 »en helpen administreren, goede onpartijdige en onvertoegene
 »Justitie sonder aensien van personen, verwanten of vrunden, sonder gunst of haat en voorts sonder alle eensijdige
 »en onregmaetige insichten nae beste kennis volgens de
 »rechten en welhergebragte gewoenten en soo het behoort.”

De Landdrost van Veluwe nam den eed af.

Zij waren belast met de amptelijke en kerkelijke administratie en moesten in de gerichtsbanken zitting nemen: daar het geval zich nog al eens schijnt te hebben voorgedaan, dat in eenige ampten slechts één amptsjonker werd gevonden om op ampts- en gerichtsvergaderingen te compareren, werd bij Ridderschapsresolutie van 19 April 1731 de landdrost gemagtigd om de twee jongste of laatst geadmitteerde Amptsjonkers aan te schrijven die vergaderingen bij te wonen, ter nakoming van welk bevel zij zich bij eed moesten verbinden.

's Jonkers titel was: *Edele Erentfeste, wijze, voorsienige, seer discrete Heer.*

De *oldste* amptsjonker of Premier nam het voorzitterschap waar, en beriep 14 dagen te voren de vergadering; gewoonlijk opende hij die met de praesente leden te bedanken »voor de tijtlicke en goetwillige comparitie”, en stelde dan de punten ter behandeling vast.

Het aantal vergaderingen verschilde al naarmate van het gehalte der Jonkers; tusschen 1730 en 1760 zijn de meeste verbeteringen tot stand gekomen en ook de meeste verga-

deringen gehouden, het aantal bedroeg tusschen één en zes 's jaars; meesten tijd kwamen er slechts 2 a 3 jonkers ter vergadering, soms maar één en dan ging er alles met algemeene stemmen door. Wij hopen voor het ampt dat die eenige Amptsjonker een 2de Salomo moge zijn geweest.

Wel beloofden de Heeren onderling dat zij wat meer te zamen zouden komen, doch daar bleef het bij; waren de belastingen maar uitgeschreven, dan mogt de Schout zien hoe hij 't roer regt hield.

Amptsjonkers voerden de geheele ambtelijke administratie en benoemden den Schout, uitvoerder hunner bevelen en besluiten, den Scriba, hun penvoerder, onderwijzer, armenjager (later diender) de zettters, booiyers, kosters enz.; de benoeming van substituut ontvanger was *van olds regt* van den oudsten Jonker, daar hij zelf de titularis was en aansprakelijk bleef, (Reces van Veluwe 1591) — later werd de Amptsjonker-ontvanger uit de Ridderschap geweerd.

Zij stelden de amptsbelastingen vast; die waaruit het aandeel des ampts in de algemeene lasten werd gevonden, b. v. de schildschatting of verponding, kwamen tot stand ook met medewerking der stedegezanten des kwartiers, na verhoor der zettters.

De rekening der kerkelijke administratie en van het armbestuur was aan hunne goedkeuring onderworpen; zij werden gekend in het beroep van den predikant, en teregt, want het toestaan der herstellingskosten aan kerken en pastoriën en van het traktement en douceur (alias-toelage) aan den predikant, hingen grootendeels van hen af.

Zij waren uitvoerders der bevelen van den Landdrost, voor zoover zij de nakoming der Landdagsbesluiten moesten helpen bevorderen, van gedeputeerden des kwartiers zoowel als van de kwartiersbesluiten, en hadden zitting met de niet hervormde amptsjonkers in het Hoog Adellijk Landgericht van Veluwe, dat gewoonlijk in de Mei-maand te

Barneveld gehouden werd, in één woord: Amptsjonkers waren de gezagvoerders over ambt en kerk en *de edele vertegenwoordigers van het platteland* op kwartiers- en Landdagen.

De vergadering werd tot 1660 gehouden in het logement *de Roskam* bij »harbargier" *Evert Gijsberts*, later *Jacob Frederiks*; maar, hoezeer die *Jakob* tevens *onderschout* was, liepen de rekeningen der »teerkosten" zóó hoog, dat de Heeren het voorzigtiger tegen verleiding achtten, althans de vergaderingen te verleggen ten huize van den Schout; deze genoot daarvoor *f* 20, schrijfbehoeften en *rafrachissementen* daaronder begrepen; we mogen niet onopgemerkt laten dat òf de Schout òf de Jonkers het niet te breed zullen gehad hebben met die *rafrachissementen*; de Schouten hadden dit *bijslagje* tot 1781, toen aan het schoolhuis eene fransche school-kamer werd gebouwd, zóó ingerigt, dat die tevens tot amptskamer kon dienen; de meid van den »*Mesjeu*" had een ducaat voor 't schoonhouden en de »*meister*" zelf *f* 30 huur; voor ameublement zijn te *Nijkerk* aangekocht 12 beste stoelen, een armstoel en 4 gemeene stoelen; het groene tafelkleed in 1754 aangeschaft, zal nog wel present zijn geweest. Verder was daar eene amptskast van 1701 voor de protocollen en het register der besluiten dat in 1675 is aangelegd; in 1762 kreeg ieder Jonker daarvan een exemplaar, van het register wel te verstaan.

De voordeelen aan de betrekking van amptsjonker verbonden, waren:

a. het voorregt om een hunner boerenerven aan te wijzen dat *vrijdom* van *verpondingen* en *Heerendiensten* genoot;

b. voor zich en hun huisgezin vrijstelling van amptsbelasting (*exemptie* genaamd); ook hunne weduwen bleven in dat genot;

c. *f* 6 daags presentiegeld, voor de amptsvergadering, ook al waren zij ziek, [en teregt, ziek liggen en daarenboven presentiegeld missen, zou dubbel geslagen zijn] en vrije *teer-*

kost; de jonker die van buiten kwam had tevens vrij transport- en teerkosten, ook voor zijne bedienden;

d. vacatiën ad *f* 6 daags en vrije teerkost als zij met de magistraat van *Arnhem* de verponding regelden; even zoo bij de zittingen van het *Hoog Adelijk Landgericht van Veluwe*, (alleen daarvan bedroegen de jaarlijksche rekeningen tusschen de *f* 400 à *f* 500) en vervolgens als de kerkerekening werd gedaan; en eindelijk:

e. *f* 100 traktement 's jaars.

Bij de behandeling der geldelijke administratie zal nog al gelegenheid zijn, om een kijkje te nemen in de *teerkosten* dier heeren; persoonlijk waren zij dan ook van het onbehoorlijke daarvan overtuigd, doch »*de geest is wel gewillig maar het vleesch is zwak*»; we vinden menig besluit van dien goeden wil, maar nog meer rekeningen van »*harbargiers*» tot bewijs van het *zwakke vleesch*. We zullen om den geest der tijden te leeren kennen, hunnen strijd tegen eigenbelang, wat nader beschouwen.

Toen in 1653 ongeveer *f* 5000 achterstand aan teerkosten moest opgeruimd worden, namen de Heeren in 1655 het besluit: »*dat om in toecomende te verhoeden en te ontgaan de excessive kosten en verteringen soo de jonkers besoigneren in amptszaken als zij na den olde gebruijck plagten te doen, zij niet meer ten laste des ampts zullen brengen dan f 6.— daegs boven de wagenvrachten en verteering der voerlieden.*»

Dit besluit is (N. B.) aan de *harbargiers* »*scherpelijk*» medegedeeld: of het wat helpen mogt, maar nu luidt het slot: »*ten ware bij speciale resolutie van de samptijcke Jonkeren, anders zal worden verstaen*» of dit toen reeds heette »een slag om den arm houden?» dit slot geeft den indruk dat *de excessive kosten* en *verteringen* niet altijd collegialiter werden gemaakt, nu dat is dan ook niet broederlijk. Bij de behandeling van bijna iedere amptsrekening zijn de nota's der *harbargiers* het onderwerp van beraad-

slaging; 't hooge bedrag wordt altijd aan *hen* geweten, niet aan de Heeren en hunne gasten (want tafelschuimers kwamen er vaak bij), *die zooveel aten en dronken* enz. enz., dan werd alweer een »*salutair*» zuinigheidsbesluit genomen en de Schout alweer belast, dat ter kennis der herbergiers te brengen.

In 1676 schijnen de fooijen te zijn uitgevonden, althans de fooijen uit de amptskas betaald; de amptsjonkers deden zich toen, behalve hun praesentiegeld, een ducaton uitkeeren onder de verfranschte benaming van *Bellechère*, welk een *souvenir* aan het verblijf van Lodewijk XIV en waarvan wij ook melding maken bij gelegenheid der uitzetting van de schildschatting; — in 1700 is die ducaton een daalder geworden, dus: van *f* 3,15 op *f* 1,50 gebragt: dat was knap.

In Julij 1726 werd een Reglement vastgesteld »*op de onordentelijkheid en buitensporigheden ter occasie der Landge-richten en amptsvergaderingen en andere voorvallen en schouwen,*» luidende: zal ontvangen,

Art. 1. *de voerman 1 kan bier,*

de paarden 1 spint haver;

Art. 2. *de jonkers en hunne gasten voor den maaltijd f2—10*

met de wijn en f 1.— voor hun knecht;

Art. 3. *de onderschout en zeters f 1—5.*

Nu, dat was, dunkt mij, met zuinigheid en overleg behandeld.

In 1739 wordt een afzonderlijk *Gasten-Tarief* vastgesteld, dat echter weinig verandering maakt; de vermindering bedraagt 8 stuivers per gast, 4 stuivers per zetter en onderschout; we gelooven dat de wijn buiten die rekening bleef en men *in de Roskam vrij wijn* had, want in 1740 (de strengste winter dien men zich toen kon herinneren, daar zelfs de wijn bevroor) in 1740, zeggen wij, is de *harbargier* in de Roskam *scherpelick vermaand* geen wijn te schenken

zonder 's jonkers last! Of het dáár ook »ZOETEN INVAL" was!

Na al de moeite en hoofdbreken, die men zich gaf, om maar *zwinig* huis te houden, (en dat blijkt, dunkt ons, voldoende ook daaruit dat voor de gasten 40 ct. per maaltijd minder werd bepaald) waren Jonkers in de treurige noodzakelijkheid om een zetter te ontslaan die hen beschuldigd had van slecht huis te houden! 't is ook ondoenlijk het ieder naar den zin te maken! die ondankbare at en dronk nog wel meè! maar het Gasten-Tarief had hem vier stuivers gekort en de vrij wijn in de Roskam had opgehouden!

Maar, om op de Tarieven terug te komen; wat beduiden de beste tarieven, wanneer er de hand niet aan gehouden wordt? in 1788 leverde de *kasteleijn* in de Roskam (sprekend uithangbord!) ter gelegenheid van het Hoog Adelijk Landgericht »zóó *exorbitante rekening in*" dat Jonkers het besluit namen, die niet te . . . . ., dat wil zeggen: die wèl te betalen; wat meer is, de *kasteleijn* kreeg op zijne »*remonstrantie dat hij nog veel meer had kunnen rekenen*" , een »bijslag" van 6 gouden ducaten, — gulden ouden tijd!

Wij vermoeden dat op dit feest werden ingewijd: het dozijn wijnroemers en twee kelken of Pokalen van »*wat meerdere distinctie*" , die door den President-Jonker aangeschaft en aan den *harbargier van de Roskam* in bewaring waren gegeven; bij die *meerdere distinctie*, kwam ook de niet mindere *capaciteit*, twee schoone kwaliteiten, zelfs bij Pokalen.

Nu, dat kon er ditmaal goed door, want de nieuwelingen verdienden vorstelijk gedoopt te worden. Vooral die Pokalen »*van wat meerdere distinctie*" waren in de daad bijzonder kunstig en sierlijk gegraveerd met lofwerk waarin de wapens der Jonkers prijkten; een paar jaren geleden zijn die voorwerpen van kunst in het bezit gekomen van den Heer van de SCHAFFELAER, dat ook maar goed is, het gemeentebestuur mogt zich eens beroepen »op t' olt gebruck".

Om voor het vervolg te weten »*waarmede men af*" was,

werd voor die Landgericht-partij in eens af f130.— toegestaan »*alles en alles*» daaronder begrepen.

Gaan wij na wat *Barneveld* voor de eer der vergaderingen van die Heeren 's jaars opbragt, dan komen wij, volgens matige berekening, op f 1250, *maar dan hadden de Heeren het ook goed*, en de booze wereld verhaalt, dat de ingezetenen het den *Edelen, Erentfesten, wijze voorsienige zeer discrete* Heeren konden aanzien *dat zij 't goed gehad hadden* als zij de straat overkwamen om op *de Schaffelaer* in het lommer der prachtige eiken wat af te koelen!

DE AMPTSJONKER ALS GEMEENTE-ONTVANGER EN ZIJNE REKENING.

De ontvanger van Nijkerk is in 1632
wegens onbehoorlijke practijk ontzet.
Landdagsreces.

De oudste amptsjonker was *van oldts* gemeente-ontvanger, doch hij deed, *onder zijne garantie*, de betrekking waarnemen door een substituut. In 1676 verbonden amptsjonkers zich, die betrekking steeds *in hun midden* te houden.

Het eerst vinden wij Jonker A., fungerende voor zijn oom Jonker B., die den vader van Jonker A. was opgevolgd.

Rekening doen, scheen in die dagen *bijzaak*; hoofdzaak was: belasting ontvangen en die *onder-zich* laten broeijen. In 1656 moest over elf jaren (van af 1644) eene som van f 30 000.— worden verantwoord. Die verantwoording werd *toegezegd* op Vastenavond (NB.); de notulen 1655 vermelden: »dat niettegenstaande alle *devoiren en aanmaning* nog zijn te verantwoorden de *overschotten der schildschatting, der verponding, der amptslasten, maandpenningen, uitzet ter betaling van schuld, en dat vóór die afrekening zal hebben plaats gehad, geene uitzetting geschieden zal.*»

De Jonker gemeente-ontvanger liet op Vastenavond de Jonkers op olieballen en warm bier onthalen, maar kreeg daardoor uitstel tot Vastenavond 1657; de vastenavonden kwamen telken jare zeer geregeld volgens den Almanak,

maar even geregeld bleef de ontvanger in verzuim om volgens belofte *zich te vervatten en rekening overtegeven*.

De schuldeischers der gemeente klaagden dan ook in 1695, 1059 dat zij wel belasting moesten opbrengen, maar geene betaling van hunne rekeningen kregen; — de gemeente-ontvanger is daarop alweér tot verantwoording aangemaand *in alle min en vrundschap*. Dat verliep tot 1662, toen amptsjonkers besloten: »*daar niettegenstaande iterative en veelvuldige aanmaningen geene verantwoording werd gedaan, hem en zijn zaligen vader den vorigen gemeente-ontvanger in regten te noodzaken*. Hangende de regtsvervolging, is Jonker B. als principaal gemeente-ontvanger met de waarneming belast en zijn de belastingschuldigen verwittigd alleen *aan hem* betaling te doen. In 1667 is de achterlijke gemeente-ontvanger, door den Schout, geregterlijk aangemaand, die daarop binnen *vijf dagen antwoord* belooft.

Vijf jaren daarna levert de jonker-ontvanger zijne rekening in over *vier* in plaats van over *elf jaren*; maar 't was eene rekening van *Jan Kallebas*; — Jonkers zonden die dan ook terug, met de aanmerking: dat daarin te veel ontvangst *desert* (ontbreekt) en te veel uitgaaf *zonder kwitantie* voorkwam. Hun besluit van 1675 »om geene betalingen boven de *f*10.— goed te keuren zonder hunne handteekening” was hiervan het gevolg; evenzoo »het houden van vergaderingen in Mei van elk jaar om de geldzaken af te doen, als wanneer de leveranciers hunne rekeningen behoorden in te dienen en anders een jaar werden GEPOSTPONEERD;” — vroeger was de regel »*te hooi en te gras*” de leveranciers te betalen als zij »*sterk DOLEERDEN*;” nu daarvoor was gelegenheid! —

Eindelijk in 1682 komen wij aan de afrekening van den gemeente-ontvanger-zaliger (want de man was, even als zijn heer papa, overleden), en zijne weduwe doet, namens hem en diens vader, rekening. De Jonkers vinden termen om

f 21900.— niet goed te keuren (valideren), als zijnde met geen goede bewijzen gestaafd. De rendante doet in 1686 nadere verantwoording en de schuld deswege wordt verminderd op f 9150, waarop zij twee jaren later f 1800.— afdoet; 't volgende jaar wordt advocaat Coets met de vervolging belast en de heer soon verzocht het zijne mama smakelijk te maken, f 6000.— af te doen en de rest provisioneel te laten staan! In 1693 is aan de weduwe uit singuliere vriendschap f 1000.— vermindering toegestaan; doch in 1705 was de likwidatie nog niet afgeloopen en zes jaren later (1711) verhoogden amptsjonkers de schuld met f 2000.— wegens nog ontdekte vergeten ontvangsten: *Errare humanum!*

In 1711, toen de gemeente-ontvanger Jonker C. werd aangemaand om f 6500.— aan te zuiveren, is goedgevoonden deze pretentie en die tegen mevrouw douarière van Jonker B. in handen te stellen van een advocaat. Het volgende jaar is nogmaals uit vrunschap en om verwijdering te voorkomen, de f 6505.— op f 4800.— gebracht en de vrouw van zaliger Jonker B. een jaar daarna alweer f 1200.— remissie gegeven, als zij dadelijk f 1000.— aanzuiverde! — Zeven en vijftig jaren zijn intusschen verloopen sedert het jaar 1655, toen de eerste verantwoording werd gevraagd. Opmerkelijk is het, dat de achterlijke gemeente-ontvanger de vergadering van de ambtsjonkers vrij geregeld bijwoonde!! maar zoo als wij reeds mededeelden, de heeren neefden en nichtten onder elkaar en maakten dus van de ampts-financiën eene familie-zaak; nu dat gebeurt nog wel!

De eerste gemeente-rekening die wij vinden, door amptsjonkers behandeld, is in 1653, een zoogenaamde »opruiwer'', zuster van den beruchten staat B, en schijnt over verscheidene jaren te loopen; eenige posten zijn bijna 50 jaren oud. Vóór 1653 waren de comptabiliteits-begrippen *de bergen der Veluwe* nog niet overgetrokken; 't was toen ook alles nog

zand! . . . . maar laten wij niet te hard oordeelen èn tijden èn zeden in aanmerking nemen; — welk bestuur toch kan zich vrijpleiten, geen staat B, al is het ook maar een kleintje, te hebben gehad?! Die rekening (1653) bedraagt de som van *f* 14990—6—10 (NB. 10 penningen). Onder hoofdrubrieken gebragt, zijn de uitgaven:

a. Voor bier, vrachtloon, arbeid; de leverantiën voor onderhoud van wegen, bruggen, pastorie- en kerkgebouw	<i>f</i> 3751-6-10
Amptsrekeningen door den Schout voorgeschoten	» 4400- -
20 jaar huishuur der school	» 400- -
Vacatiën der Jonkers	» 1100- -

b. Verteringen bij den onderschout <i>Jacob Frederiks</i> (uit zijn boekje overgenomen)	» 2258-6-
Verteringen bij <i>harbargier Gijsberts</i>	» 248-3-
Idem, aan de kinderen van <i>Gijsberts</i> zaliger (uit het boekje van hun zalige moeder)	» 2200-2-
Verteringen bij <i>Gijsbert Evers</i>	» 506-8-
Renten aan hem	» 100- -
<i>Lijsbet Jacobs, buscheruijt</i>	» 4- -
<i>Agniet Campert, buscheruijt</i> , brood en kaas	» 9-1-

daar kwam dus vuurwerk bij te pas! welligt ter viering van den Munsterschen vrede en daar konden waarlijk een glas wijn en voetzoekers op overschieten; in die vroegere tijden werd op amptskosten veel werk gemaakt van de victoriedagen, helaas ook dat is over! — nu zijn 't volksfeesten — ieder zijne beurt.

Die rekening is opgemaakt in tegenwoordigheid van 13 *gesworen zettters*; nu kunnen wij het er voor houden, daar die amptenaren vrije teerkost hadden, dat onder de *f* 5000 wegens rekeningen der *harbargiers* ook wel een deel te hunnen bate voorkomen, want 13 *zettters*, meest allen landbouwers, zullen zich niet *onbetuigd* gelaten hebben, te meer, wanneer wij de klagte lezen: »*dat zij vaak zoolang moesten*

wachten vóór zij door Jonkers ter vergadering werden toegelaten” — wachten geeft honger en dorst!

De inrigting der rekening, dit zij tot lof gezegd, was zeer eenvoudig; als eerste post van ontvangst komt *niet* voor:

a. overschot van vorige jaren; dit was dan ook nog al aan bezwaren onderhevig, daar de gemeente-ontvanger — zooals wij gezien hebben — op de verantwoording soms eene halve eeuw liet wachten, met de kans om bij zijn verscheiden, het voor een opvolger achter te laten.

De eerste post was dus:

b. Hoofdelijke omslag over het geheele amt.

c. *Straatgeld over het dorp waarvan de straten hersteld worden*, eene splitsing die ook voor andere gemeentewerken op die wijze voorkomt.

d. ontvangsten of subsidiën, voortspruitende uit de cedullen der schildschattingen (later verponding).

e. Overschot der cedullen of cohieren van geldschatting of verponding- en redemptiegelden, zoolang die niet verpacht werden.

De uitgaven bestonden hoofdzakelijk uit de volgende onderdeelen:

a. Kosten ten behoeve van den Landdrost en de Amptsjonkers, voor bijwoning der amptsvergaderingen en van het Hoog-Adelijk-Landgericht van Veluwe en het *afhooren* der kerkerekeningen.

b. Traktementen van schrijver, schout en onderschouten, predikant, onderwijzer enz.

c. Kosten van gemeentewerken, kerken, pastoriën enz. benevens *het daarbij geschonken bier*.

BELASTINGEN.

Wij zullen een oogenblik stilstaan bij de inkomsten en uitgaven, waarvan wij zoo even melding maakten, en daardoor gelegenheid vinden de belastingen en ook eenige speciale uitgaven nader te beschouwen. Ik behoef niet op te merken dat, zoo wij eene geschiedenis der belastingen vóór en tijdens onze republiek wilden leveren, het doel van deze plaatselijke schets zou worden uit het oog verloren. Slechts eene korte herinnering:

Vóór 1441 werden geene belastingen voor de algemeene dienst opgebracht; de Hertog moest uit eigen middelen voorzien in de behoeften van zijne hofhouding en van de liefhebberij om oorlog te voeren; daartoe strekten de inkomsten van zijne eigendommen of domeingooderen en kroonregten; volgens eene rekening van 1340 bestonden die inkomsten op Veluwe uit:

1°. oude inkomsten in geld, land- en hof- pachten, tienden, rogge, gerst, haver	} f 6053-5-9 » 1769- -12
2°. nieuwe inkomsten, tijnsen van nieuw aangemaakte gronden, nieuwe molenpachten enz. in geld	» 2742-8-8
tienden van nieuw ontgonnen landerijen, rogge, gerst, haver	» 1168-2-0
vereeringen	» 230-16-0
3776 hoenders voor 's Hertogs keuken; was de Hertog	

te Harderwijk, dan moest de stad hem iederen vrijdag van eene schotel goeden visch voorzien.

Wij spreken nu niet van de inkomsten in de andere deelen van Gelderland, waaronder zeer aanzienlijken, in pachten van hoven, in hoenders, kapoenen, varkens, opbrengst van bosschen, visscherijen, tollen, veeren, molen- of windregten, opbrengst van gruit- of brouwketels, herfst- en meibeden, boeten, nalatenschappen van hofhoorigen, enz.

De gedurige oorlogen en de aanzienlijke giften aan geestelijke gestichten, maakten dat die eigen inkomsten op verre na niet toereikend waren om in de uitgaven te voorzien; van hier de oorsprong van het *nadeelig slot* dat ieder op zijne beurt ook genoten heeft en dat bij Land-gewestelijk en plaatselijk bestuur een zeer gevreesd woord is; nu, dat nadeelig slot van den Hertog moest ook gedekt worden; — dat dekken ging toen anders dan nu; vooreerst hield de Vorst er geene overzeesche bezittingen op na en ten anderen had hij geene bevoegdheid om belastingen uit te schrijven over anderen dan over eigenhoorigen of pachters zijner goederen; den 2den November 1318 toch, had hertog REINALD II de belofte afgelegd dat hij geene belastingen buiten toestemming van zijne leen- en dienstmannen, ridders en knapen zou invorderen: nu die *goede vrunden*, zooals de Hertog hen noemde, *moesten* voor hem vechten en dat kwam nog al eens voor, zoo dat het niet meer dan billijk was dat zij gekend werden als het op hunne dubbeltjes aankwam; de Vorst was genoodzaakt zich wat ernstig te bedenken vóór dat hij oorlog verklaarde en dat deed zeker geen kwaad. — Die belastingen droegen toen den liefelijken naam van *vrijwillige beden*; het einde was evenwel als heden: betalen; — van dergelijke invordering lezen wij het eerst in 1340; toen reisde Hendrik Moliard, rentmeester van Hertog Reinald, het gansche gewest rond, om ten platte lande met de meest gegoede ridders en knapen uit ieders kwartier, en in de

steden met schepenen, den omslag en de invordering der bedegelden te regelen.

Op den landdag van 31 Mei 1441 te Arnhem gehouden, is voor het geheele vorstendom de pondschatting (grondbelasting) ingevoerd, ten einde den Vorst in staat te stellen zijn rijk te verdedigen, de aanslag was 4pCt., maar deze groote maatregel ging gepaard met nog eene verbetering in het finantieuzen; de Hertog kreeg geene vrije beschikking over die belasting, maar de Ridderschap en steden hielden die aan zich, waardoor de scheiding is geboren tusschen de schatkist van den Vorst en die van het gewest. Regeling en invordering geschiedde als volgt:

»Bij de Setting sal een goed man geordonneerd worden van wege den Hertogh, om bij de setting en boeringe te sijn en daartoe te helpen en te raden.»

De opbrengst werd te Nijmegen, Zutphen en Arnhem in eene kist bewaard, waarvan eene sleutel bij gedeputeerde van den Hertog, de andere bij de Ridderschap, de derde sleutel bij de stad berustte: de uitbetalingen hadden plaats ten overstaan van Ridderschap en steden *»Sullende hij Hertogh nog iemand van sijnent wege, de hand daaraan slaan.»*

De unie van Utrecht van 29 Januari 1579 schreef voor eene gelijkvormige belasting over de vereenigde gewesten; door de verschillende toestanden der gewesten is echter het doel niet geheel verwezentlijkt; wel werden de quoten of aandeelen der Provinciën in de algemeene- of Generaliteitslasten bepaald, maar aan ieder gewest overgelaten om de quote te vinden zoo als 't best geraden werd.

Bij het woord: *»quoten»*, dat meermalen voorkomt, zullen wij een oogenblik stilstaan: het aandeel dat de Provincie in de algemeene lasten — *»gewone staat van oorlog»* genaamd, van buitengewone spreken wij niet — moest dragen, werd *»quote»* geheeten; dat aandeel werd over de Kwartieren en door dezen over de Gemeenten verdeeld.

Het aandeel der Provinciën in die algemeene- of Generaliteitslasten, bedroeg voor Gelderland in elke honderd gulden :

f 5-11-2
voor Holland : 57-14-9 enz.

Deze maatstaf werd behouden van af 1612 tot 1792 : naar dien maatstaf was in 1700 Gelderlands aandeel *f* 451.338.

Daarin droeg het Kwartier	}	Veluwe <i>f</i> 136210-10- »
		Zutphen 109000- » - » 1)
		Nijmegen 206127-10- »
Het Kwartiersaandeel in elke	}	Veluwe <i>f</i> 31- 2- 5½
<i>f</i> 100.— was voor		Zutphen 21-18- 1½
		Nijmegen 46-19- 5
Gemeentelijk aandeel in elke	}	Ede 11%
<i>f</i> 100.— werd aldus verdeeld		Barneveld 11 »
		Nijkerk 10 »
		Apeldoorn 9 » en verv.

Doch laten wij nu zien welke belastingen hier tijdens de Amptsjonkers geheven werden en waarvan wij aantekeningen bezitten :

Ons oudst cedul (kohier zeggen we nu) der schildschatting, dagteekent van 1617; deze belasting is geheven tot 1650. — Schild was eene munt waarvan de waarde naar de behoefte der dienst bepaald werd, even als later van den gulden (onze opcenten); zoo vinden wij de waarde van een Schild in 1617 op *f* 7.75, in 1647 op *f* 12.60. Het ampt Barneveld was aangeslagen gemiddeld op 1675 Schilden, te vinden uit de gebouwde en ongebouwde eigendommen; de aanslag over 1617 bedraagt *f* 13103.—, in 1647 *f* 20013.—; uit die belasting werd betaald :

a. het aandeel van het ampt in de lasten van de Gene-

---

1) Zutphen en Veluwe droegen extra nog in de algemeene lasten en die der Provincie ieder *f* 7500.—; indien de geheele Provinciale aanslag méér dan *f* 900 000.— in het jaar beliep, dan moesten de Kwartieren Zutphen en Veluwe voor iedere *f* 100.000.—, nog daarenboven *f* 8000 bijpassen.

raliteit en der Provincie gemiddeld f 11000.— bedragende; wat meer werd omgeslagen, diende tot betaling van het onder lett. *b*, *c* en *d* voorkomende;

b. de kosten aan het vaststellen der belasting verbonden (alias feestvieren).

c. de traktementen of *douceurs* aan predikanten, onderwijzers, schouten en zeters;

d. de kosten aan kerken, pastoriën, scholen, bruggen en dergelijke gemeentewerken; de drie laatste posten kwamen, zoo als wij reeds opmerkten, ten bate der gemeente-kas en het bedrag werd door den ontvanger der schildschatting (gewoonlijk de koster, soms ook de schout) aan den gemeente-ontvanger uitbetaald, terwijl het aandeel van het ampt (litt. *a*.) in de quota der algemeene lasten aan het *Comptoir te Arnhem* bij den Ontvanger-Generaal werd gestort; regters en schouten waren met de inbeuring belast, onder den naam van schatbeurders (Land. rec. 19 Maart 1602); de Ontvanger-Generaal genoot f 1100 traktement, f 200 extra moeiten, f 12 almanakken en messen, f 54 hout en turf, f 12 flambouwen, f 12 schrijfbehoeften, f 100 voor een klerk en stelde f 30 000 borgtogt; de ambtenaar die ten zijnen kantore de contra-rol der ontvangst en uitgaven hield, heette Contrarolleur en genoot f 300 traktement; de zitdagen waren woensdags van 8—11½ uur voor de ontvangsten, donderdags op denzelfden tijd voor de betalingen.

De heeren van *die goede* dagen maakten van elke gelegenheid een feest, *mits* niet ten laste van eigen beurs; — *drooge keelen* als van die tijden bestaan niet meer. Er moest *bij alles* en *altijd* gedronken worden, en *stevig* ook; 't was »*een old gebruck*» dat er dus al van *heel vroege tijden* inzat; rhijsche wijn en bier waren immers de geliefkoosde boeten bij alle breuken of overtredingen; laten we niet vergeten dat de Veluwe *zandig* is en *dorstig*.

Wanneer wij nu dat eerste cedul der schildschatting na-

lezen, zien wij dat het vaststellen of uitzetten dier belasting geen alledaagsch werk was.

De vergadering van 20 Mei 1617 ('t was zeker op een donderdag) — 't is gebleken dat het een dingsdag was — kwam te zamen *op beschrijving* van de magistraat van Arnhem. Ridderschap en steden regelden toen *alles* en 't platteland deed alleen meê als het aankwam op betalen, werken aan fortificatiën of vechten; misschien komen we daar later op terug. 't Zal op dien dag een drukte geweest zijn in ons nu zoo rustig logement DE ROSKAM. *De harbargier Evert Gijsbertsen* zwaaide dáár den scepter als hospes; me dunkt 't moet een flink gebouwd man zijn geweest: *Barneveldswelwaren!* ik heb er nooit ander ras gekend; — boomen die op een hoek staan, groeien *weliger* dan hunne amptgenooten in het verder gelid — nu, dat zal zeker *ook zoo* op *harbargiers* werken en de Roskam ligt op een hoek; zie: *Evert* staat daar al aan de deur om de Heeren uit »*Arem*» en de Jonkers op te wachten, want de bode te paard is reeds aangekomen om hen aan te kondigen; 't duurt dan ook niet lang of het gedruisch der zware bolderwagens en getrappel der paarden doet zich hooren. In de eerste karos zijn gezeten: de *edele erentfeste* Jonker Johan HACKFORT, Raad in 't hof van Gelderland, de Burgemeesters van Arnhem en Wageningen als Stede-gezanten, benevens de Secretaris van Arnhem; daarop volgt eene koets-kar met den klerk en kamerdienaar uit Arnhem en den *Convoijeur* (die voor de goede ontvangst zorgt); dan vier rijtuigen der amptsjonkers met bedienden, ten minste als de Jonkers van Schaffelaer en den Brielaer met den *mooien Meidag* niet liever te voet kwamen [anders zijn er twee rijtuigen minder]; daarop volgen schout en onderschouten, de schrijver der Jonkers en 13 gezworen zettters 1), in het geheel bijna dertig personen.

1) In ieder ampte, geboirlijk bij den Ridderschappen ende *treffelijksten* ge-

Door de groote bezwaren destijds aan eene Arnheemsche reis verbonden, kunnen wij ons voorstellen dat het nieuws te Barneveld, in den regel *oud nieuws* zal geweest zijn, geen wonder dus dat de Barneveldsche en Arnheemsche Heeren *heel wat te verhandelen hadden* en dat de koffij wel *koffij met een langen staart* zal zijn geweest; we maken het ook daaruit op, omdat de zettters, die zeker in de keuken ontvangen werden of op den haard, vaak klaagden dat zij *zoo lang* moesten wachten vóór zij binnen werden geroepen; maar eindelijk *worden* zij dan toch geroepen *als hoofdpersonen* die én over den aanslag én de veranderingen in de eigendommen voorgevallen, beslissen. In den regel waren die wijzigingen weinige, en die er waren, werden, of van onwaarde verklaard, of voor een volgend jaar bewaard (*verschoven*).

De eerste post van behandeling was zooals wij zeiden, onder litt. *a* omschreven, het vaste aandeel des ampts in de algemeene lasten; dan volgden de uitgaven onder litt. *b* omschreven: de defrojementen voor de leden der vergadering en de *teerkosten*; de amptsjonkers en stede-gezanten van 't kwartier ontvingen ieder *f* 6.— *praesentiegeld*; de secretaris *f* 36.—, zijn klerk *f* 9.—, hunne *voerlui* verschillend.

De teerkosten van dien dag waren gemiddeld *f* 130.— plus *f* 50.— aan rhijnsche wijn, plus *f* 3.— *fooi in de keuken*; aan de jonkers en stede-gezanten daarenboven *ieder* een ducaton, later een daalder (Bellechère genaamd), om daarvan *foojen te kunnen* uitdeelen (te kunnen, sluit niet in dat zij het nalieten, ver van daar); we zien, 't was alles

---

erffden uithsettonge gedaen wezonde van inbewillichte pennongen, waervan die quota volgende den vorigen gebruijck van die Haeff-Steden, ieder toe gestaelt worden zal, zal men borgen stellen die to ontfangen ende ein ieder per-soen, hij zij Ritterschap burger of ingezeten, zal zijn quota ende aenpart, daer op hij gevat, binnen 8 dagen nae die publicatie *in der kerken*, betalen.

Arnhem, Landtdags-reces, Nov. 1577.

goed berekend. Eindelijk op advies van amptsjonkers en den schout volgden de kosten voor kerk en verdere gemeenteeigendommen en de traktementen of douceurs der predikanten en andere dienaren onder litt. *c* en *d* omschreven; daarna werd alles opgeteld en de waarde van de schild bepaald om de geheele uitgaaf te kunnen dekken.

Wat dan volgde kunnen wij opmaken uit het bedrag der teerkosten. Waren er gasten dan kwamen die als onvoorzienne uitgaven *als eerste post* voor 't volgend jaar, want de vaststelling der cedullen had jaarlijks plaats.

Nu bidde ik u, vergelijk die vergadering bij de onze, met den controleur en de zettters — al prozaïsch en droog wat er aan is (de vergadering wel te verstaan) — 't loopt met *een sigaar* af als die namelijk door ons en op onze kosten gepresenteerd mogt worden en hier gezegd: dat gebeurt nog al eens; o tijden, o zeden! — We moeten evenwel dankbaar erkennen, dat de *nieuwe wet* aan onze zettters eene *Bellechère* heeft toegelegd, maar waarop *geen* fooi kan overschieten, wij blijven dus buiten verzoeking die in den zak te steken.

In 1651 is in plaats der schildschatting, de verponding »*en train*» gebragt, doch grootendeels op den ouden voet der schildschatting. Die belasting bedroeg den 16^{den} penning van de zuivere opbrengst der landerijen en den 9^{den} penning van de huizen; de invoering dezer belasting was nagenoeg *f* 6000.— in het voordeel van Barneveld en de aanslag bedroeg gemiddeld *f* 13000.— waarvan $\pm$ *f* 11000 ten dienste van het gemeenebest; overigens bleven de zaken zooals bij de schildschatting. Het woord »verponding» zegt Mr. ENGELS in zijne *geschiedenis der belastingen*, beduidt: herschatten der schildbelasting, van het voorzetsel *ver*, iets overdoen, en het zelfstandig naamwoord *ponding*, weging, schatting.” Die verponding bleef op bijna hetzelfde bedrag tot het jaar 1793; de guldenwaarde verschilde van *f* 1.15 tot *f* 1.22⁵.

Nevens de verponding vinden wij de redemptiepenningen der generale middelen ten dienste van het Gemeenebest; die belastingen waren aldus zamengesteld:

1°. het regt van den tap of verkoop van wijn, bier, brandewijn, azijn, zeep, lakens;

2°. het paardengeld en dat op vreemd vee en graan;

3°. pacht der waag;

4°. de vijf speciën, d. i. een aanslag naar ieders gegoedheid in bezaaiden grond, vee, gebruik in 't gemaal, zout en geslagt (de eerste middelen van consumptie zijn vastgesteld in 1582 waaronder ook de haring behoorde.)

De opbrengst van No. 1, 2 en 3 was gemiddeld / 1700.—

Van No. 4 / 8000.—: van al die opbrengsten werd aan het comptoir van den Ontvanger-Generaal als het aandeel ten laste des ampts de som van / 9500.— gestort.

Somtjids, — waarschijnlijk om contrôle uit te oefenen — werden die middelen door gedeputeerden van het *quartier Veluwe* verpacht; meesttjids echter werd het innen aan amptsjonkers overgelaten, die dan 's ampts aandeel bij wijze van uitkoop (redemptie) betaalden en die som met medewerking der zettters over de gemeente omsloegen; gewoonlijk werd die omslag *zoo ruim* genomen dat nagenoeg / 500.— 's jaars in de amptskas vloiede. Uit het kwartiersreces van 21 Maart 1656 blijkt dat de invordering bij wijze van afkoop of redemptie mede haar oorsprong had in de steeds verminderde opbrengst der generale middelen bij verpachting en tevens in de sloffe verantwoording; de rijksontvangers der verponding en de verschillende ampten waren verplicht het redemptie-aandeel in baar geld bij den Ontvanger-Generaal te storten.

De cedullen of cohieren der belasting werden jaarlijks door de zettters herzien en waren ter inzage der ingezetenen.

De invordering had, zooals wij zeiden, veelal plaats bij wijze van verpachting, die alsdan den 1sten dingsdag in

Julij werd gehouden ten overstaan van den schout. De pachter stelde borgen en betaalde voor onkosten der verpachting *een stuiver* van den gulden en een oortjes stuiver voor de armen; de pachtsom moest gestort worden bij den ontvanger.

Dan volgen nog:

No. 5. *f* 2500.— schoorsteengeld van *f* 1.50 tot *f* 3.15 per stuk;

No. 6. *f* 3000.— familiegeld ad 20% van het inkomen;

No. 7. *f* 400.— dienstbodengeld van 15 tot 18 stuivers per hoofd;

No. 8. *f* 300.— heffing van den 10^{den} penning der personele obligaties;

No. 9. *f* 300.— belasting op de mout en vreemde bieren, belasting op 't klein zegel;

No. 10. *f* 60.— aanslag in het verbruik van *tobacq*; de amptsjonkers *wilden van geene verhooging hooren omdat weinig of geen tobacq gebruikt werd* (1676).

Van *al* die opbrengsten (van af No. 5) werd aan het comptoir te Arnhem gestort gemiddeld *f* 6500.—

Wij verzwijgen onder meer kleinere belastingen den 500sten penning op de consumptie, den 20sten penning op traktementen en aandeel in de criminele justitie-kosten van Veluwe enz.

De definitieve vaststelling der cohieren van belasting behoorde *ter camere* van Gedeputeerde Staten des kwartiers.

De ontvanger, die niet tijdig het gemeente-aandeel *ter comptore* van den Ontvanger-Generaal stortte, kreeg militaire executie.

De opgegeven sommen zijn het gemiddeld bedrag: naarmate der behoeften werd het aandeel des ampts soms met 2 à *f* 3000.— verhoogd. LODEWIJK XIV (1672) kostte ons *f* 14000.— en elke groote of kleine *rusie* had geldelijke naweeën; de liberale gift (1747) bedroeg *f* 2800.—.

Dit een en ander voor zooverre het belastingen geldt voor de algemeene dienst, *niet* ten behoeve van het ampt Barneveld geheven; wij komen nu tot den hoofdelijken omslag, uitsluitend voor de huishouding dezer gemeente opgebracht.

Tusschen 1653 en 1669 vinden wij 4 malen een' aanslag van *f* 3750.— om de amptsrekeningen te betalen; gemiddeld echter bedroeg die belasting 's jaars *f* 2800.— en werd *maandgeld* genoemd, omdat, naar gelang der behoefte van de dienst, eene vaste som over 6, 7 of 8 maanden moest worden opgebracht.

Tellen wij nu die belastingen te zamen, dan komen wij tot een bedrag van ongeveer *f* 32000.— jaarlijks, waarvan *f* 27000.— ten dienste van het Gemeenebest.

Een vergelijkende staat met den hedendaagschen toestand is niet te leveren; de maatstaf der bevolking ontbreekt.

HET ONDERWIJS TIJDENS HET BEHEER DER AMPTSJONKERS.

Vóór de hervorming was de priester of de koster belast met het onderwijs der jeugd en bevond zich een schoollokaal *in* of *naast* de westzijde onzer kerk. De hervorming hield ook de betrekkingen van koster, voorlezer en schoolmeester nog langen tijd vereenigd. Het examen in lezen, schrijven, rekenen en zingen werd afgenomen door amptsjonkers; de aanstelling geschiedde bij handtasting met *de belofte*: zich te zullen gedragen als *eerlijke schoolmeester* en zich te stellen *onder censure* der jonkers.

Het placaat van 3 Junij 1682 regelt de *qualiteiten en bequaemheden* die de schoolmeesters moeten bezitten; art. 1 enz.

Art. 3. Sij moeten promptelijck kunnen lesen soo gedruckte boecken als geschreven brieven mitsgaders een goede hand schrijven, de Psalmen David's singen, ter nootdruft rekenen, in de fundamenten der christelijke religie wel ervaren; sij sullen sich van vloeken en schelden onthouden.

Art. 4. Sij moeten teijkenen de formulieren van eenigheijt der gereformeerde kercke.

De school sal dueren van 's morgens 8—11 en van 1—4 uhren.

Ider scholier zal hij alle voormiddagh twemaal afhoren ende ééns tonen, soo oock des namiddags.

Sij hebben twe halve namiddaghs speeldaghen in de weecke.

De eerste schoolmeester was *Johannes BRUGGINK* en komt als zoodanig in 1616 onder de ledematen voor. Jaren daarna genoot zijne weduwe nog pensioen uit de gemeentekas onder den naam van *douceur*. In 1620 volgde hem op *EVERWINIUS*; twintig jaren later vinden wij *Jacob VLUJGE*, deze bleef 32 jaren werkzaam. *Steven COENTJES* fungeerde tot 1674, waarna de betrekking twee jaren onvervuld bleef. — 't Schijnt dat de Fransche invasie van die dagen, zoo niet op het schoolwezen zelf, zeker toch op de instructiën invloed had, die overvloedigen van Fransche woorden.

In 1676 wordt aangesteld: *David van ZEIJST*, *geverseerd* in de latijnsche en fransche talen; zijne instructie luidt in hoofdzaak :

Schooldienst 's morgens van 8—11; 's namiddags van 1 tot 4 uur. Bij 't uitgaan der school geleidt hij de kinderen tot aan het kerkhof, *om het insmijten der kerkglazen met kooten en steenen te beletten*; tusschen beide gezegd, moeten de schooljongens van dien *goeden ouden tijd*, *al juist dezelfde liefhebberij en guitenstreeken* gehad hebben als thans; wij vinden in één jaar *f 74*.— voor het inzetten van kerkglazen betaald, *niet* door de ouders der baldadigen, maar door kerkmeesters, hoewel een reglement op de begrafenissen van 1620 het omgekeerde uitdrukkelijk gelast, (alweder eene illusie van dien goeden ouden tijd vervlogen!)

De instructie zegt verder: van 1 Februarij tot 1 April avondschool; — zoo er scholieren zijn die latijn leeren, worden ze *gesepareerd* van de andere leerlingen om niet te *incommoderen*. Een der bekwaamste leerlingen doet, na 't inkomen en vòr 't uitgaan der school het gebed; *als zaturdags vacantie is, zal de jonge jeugd elk naar hare bekwaamheid in de gebeden en cathegisatie, het zingen eener Psalm, worden geoefend, om de geleerde vragen des Zondags voor den predikstoel op te zeggen.*

Het traktement van den onderwijzer bedroeg *f* 225.— behalve het schoolgeld, vrije woning, kostoraat en voorlezen; in deze laatste qualiteit had hij er nog een lastig baantje bij waar te nemen, namelijk: art. 6 zijner instructie zegt: hij zal de jongens die onder de godsdienst *commotie* doen, naar *exigentie van zake straffen en corrigeren*; — (daarmede kan hij 't druk gehad hebben.) Onze David klaagt herhaaldelijk over zijne woning, »*daar hij de schooldienst niet »meer kan administreren inzonderheid bij de extreme koude »zoo hij zelf met gezin niet vrij en veiliglijk mag wonen zonder »der pericul van dieven en moordenaars.*» Amptsjonkers hebben dan ook *den rommel in orde laten maken.*

Na van ZEIJST krijgen wij Jan Carel LUCHTIG, die zijn naam eer aandeed; hij was niet van dat trouwe ras onderwijzers dat alléén voor de school leeft, neen! hij nam de taak *luchtiger* op, doch klaagde desniettemin *dat op de brei-scholen ook onderwijs in 't spellen wordt gegeven*; waarschijnlijk is hij de uitvinder van 't klassikaal onderwijs, althans hem wordt »*rigoureuuselijk en op poene van suspensie verboden »meer dan twee schoolieren te gelijk te onderwijzen laat staan »tien te gelijk, zooals hij zich verstout heeft;*» bij die gelegenheid werd hem gelast: met Allerheiligen een *ondermeester te nemen*; later, — want hij liet Allerheiligen *voorbijgaan*, even als den ondermeester; — later, is hij genoodzaakt geworden »*op poene van ontslag*» gedurende 6 maanden een ondermeester te nemen en tevens *zelf* in de school present te zijn.

LUCHTIG was eigenlijk voor Notaris in de wieg gelegd, want zijne groote liefhebberij bestond in erf- of *boelhuis* houden, *geregeltelijke instrumenten maken*, »*waarvan hij evenwel slechts confuse kennis had,*» zeggen Amptsjonkers, »*alle handelingen tot onbetamelijke praejudicie der jeugd.*» — Die zaakwaarnemerij werd hem dan ook verboden en eindelijk, waren de amptsjonkers de zaak zóó moede, dat er een 2^{de}

onderwijzer werd aangesteld, aan wien onze *Luchtige* schoolmeester f120.— van zijn traktement moest afstaan; de gelukkige was *Leendert DEKKER*, opgevolgd door *Rijk van OTTERLO*; — later vinden wij vermeld dat *Jan Carel LUCHTIG* pensioen vraagt wegens zijne *corpuleusheid*, »zoodat hij zich kwalijk in beweging kon stellen, zelfs om ter plaats te gaan waar de Turk zijn Coran niet mag lezen;» doch daarop is afwijzend beschikt. Hij stierf in 1762. Eene oproeping van sollicitanten voor de vacature is gedaan in de *Amsterdamsche en Leidsche Couranten*.

In 1763 werd *Jan WIJNMALEN*, fransch en duitsch schoolmeester te 's Hertogenbosch, als onderwijzer en voorzanger alhier benoemd; het kosterschap bleef daarmede niet vereenigd, — waarschijnlijk om de *rusie*, die over de aanstelling van *WIJNMALEN* plaats had tusschen Amptsjonkers en de ingezetenen, — deze laatsten wenschten benoemd te zien *Cornelis van der Zoo*, »houder van een *florissant kostschool te Buiksloot*;» wel was hij »*timide*» zeggen amptsjonkers, maar bezat »*genoeg vrijmoedigheid om in de kerk met gezang voortegaan, gelijk dat bij proef gebleken was*;» *WIJNMALEN* daarentegen, een jong mensch, die zich goed wist voor te doen, was een slecht zanger. Om dat te vergoelijken, gaf hij vóór *erg verkouden te zijn*, »*waardoor zijn stem in eene kerk kwalijk luiden zou*.» Daar hij in de vergadering van Amptsjonkers de meerderheid van stemmen verkregen had, werd hem »*gracieuuselijk*» vergund »*zonder consequentie voor het vervolg*» (NB.!) om in de *gerigtskamer* het zang-examen af te leggen; de geschiedenis vermeldt niet of hij eene stem had als *Vrugt*, kamerzanger van *WILLEM I*, of als eene gearbete klok, maar dat doet niets ter zake, daar zijne benoeming toch moest worden doorgedreven, zoo als helaas! menigmaal hier en elders ook al heeft plaats gevonden.

Aan den Amptsjonker die, met de ingezetenen, *van der*

Zoo de voorkeur wenschte te geven en daardoor, zoo als later zal blijken, de zaak bij het regte eind had, werd tegengeworpen »dat zijn beschermeling timide was.” »Deze kwaliteit,” antwoordde hij, »obsteert niet, nademaal de schoolmeesters vroeg genoeg progressen in de pedanterie maken en er geene meerdere vrijmoedigheid wordt vereischt als wel behoeft tot het behoorlijk waarnemen zijner functie.”

Gelukkig is in onze dagen dat te sterk gevoel van eigenwaarde gewijzigd; de onderwijzer tracht uit te munten door degelijkheid, niet door *kwasterij*.

WIJNMALEN viel erg tegen en is ontslagen wegens *wangedrag* en *dronkenschap*, ook van zijne wederhelft; nu daar kan ik nog inkomen, man en vrouw behooren één te zijn; daarenboven keerde hij het stoelengeld der kerk (met welks ontvangst hij was belast) niet uit, en verkocht zijne goederen langs de deuren, waardoor er niets op hem te verhalen viel; vergeefs hield dus zijne instructie in: »denzelven zal zich zelven altijd nuchter houden.”

Deze geheel nieuwe bepaling is een droevig kenmerk ook van dien tijd, en 't laat zich aannemen, dat dit voorschrift is opgenomen tengevolge van de *corpuleusheid* van den voorganger LUCHTIG; 't zij evenwel verre van mij, dat ik alle dikke mannen voor aanbidders van *spiritus* zou houden.

De »timide” *Cornelis van der Zoo* volgde hem op (1766) als schoolmeester en kostschoolhouder, doch vestigde zich het volgende jaar reeds te Naarden; dat spoedig vertrek deed WIJNMALEN niet ongebruikt voorbijgaan; hij schreef aan al de ouders der kostleerlingen van van der Zoo allerlei leelijke dingen, zoodat Amptsjonkers zich gedrongen gevoelden in de Amsterdamsche Courant een protest te doen plaatsen, dat f 9.— kostte.

De voornaamste vakken van Onderwijs, als verplichtend voorgeschreven, bestonden destijds in: de Nederduitsche en Fransche talen, geografie, navigatie en het Italiaansch

boekhouden. Het traktement bedroeg jaarlijks *f* 225.— met vrije woning en tuingrond. Het kostgeld met *den aanhang* was per leerling bepaald op *f* 150.—

Abel, de zoon van J. C. LUCHTIG werd voorloopig aangesteld als *gewoon* schoolmeester met *f* 3.— 's weeks be- looning, en *Paulus KOK*, schoolmeester te *Edde*, kwam in de plaats van *van der Zoo*. De voorkamer van zijn woon- huis werd tot Fransche school ingerigt, tevens dienstig tot het houden der Amptsvergaderingen. De kamer dáár boven werd betimmerd met bedsteden, die wij er nog gekend hebben, 't was een kajuit met kooijen. — De kostkinderen kregen eene kerke-plaats in het koor, zeer slecht gekozen; zij zagen den predikant in den nek.

In 1780 vertrok *KOK* naar Harderwijk. In dat jaar is het kostgeld tot *f* 200 verhoogd, met bepaling dat de kost- schoolhouder voor elk leerling 2 ducaten aan de Amptskas zou betalen. Die dwaze belasting is, zoo ik verneen, tot 1838 in leven gehouden.

Wouter van GINKEL, *KOK*'s ondermeester in 't Duitsch, nam de betrekking waar tot Maart 1781, toen tot school- meester, kostschoolhouder en voorzanger werd benoemd *Johannes TIMMERMAN*. Onder de sollicitanten bevond zich *J. KAPTEYN*, schoolmeester te Op- en Neder Andel, 't is dus niet dezelfde als onze bekende *Gerrit Jacobus KAPTEYN*. —

Het traktement was toen gesteld op *f* 550.—, onder verplichting een ondermeester te houden; »*hij vermogt een Pinkster orlof (vacantie) hebben;*» het kost en onderwijsgeld beliep *f* 260 en *f* 4 als *fooi aan de booiën*; de leerling moest mede brengen: een zilveren lepel en vork, 6 servetten, 2 tinnen borden en dito nachtpot; alles bleef eigendom der school.

Het schoolgeld voor jongens, die bij de burgers inwoon- den bedroeg *f* 90.— en *f* 2.— *fooi*.

Het dagschool-geld was:

voor spellen, lezen en schrijven	f 6.—	} 's jaars
» cijferen . . . . . »	3.—	
» zingen . . . . . »	2—8	

behalve pennen, papier en boeken *naar discretie*.

De herinnering aan de school van TIMMERMAN is lang levendig gebleven; het moet eene uitstekende inrigting zijn geweest waarvan zelfs Fransche en Engelsche leerlingen gebruik maakten. — Zij leed eenen gevoeligen slag door den toen heerschenden rooden loop, waaraan eenige discipels bezweken.

Tot steun van den gevestigden onderwijzer, was het *niet* geoorloofd, binnen den kring van $\frac{1}{2}$ uur van het dorp, onderwijs te geven aan kinderen boven de 5 jaren.

Enkele malen vergunden Amptsjonkers aan de meestersweduwen, in de plaats van pensioen, een *klein-kinderschooltje* te houden, dat was dan met *oogluiken* der Jonkers.

De scholen en meesters-woningen schijnen steeds geweest te zijn ter plaatse waar die nu nog worden gevonden, en reeds in 1660 is de straat daardoor bekend onder den naam van *Schoolstraat*.

Na meester TIMMERMAN vinden wij nog KWANTES, SIEPKAMP, WILLEBERS en nog een opvolger. Het staat mij vóór, dat er ook eens een kostschoolhouder zou zijn geweest — een knap man overigens en discipel van *Epicurus* —, maar die eigenlijk *kok* had moeten worden, Aanschouwelijk leerde hij in de school *beafsteak* bakken en brood roosteren, ja zelfs kwam het appelen- en aardappelen braden voor; nu, die hoorden er bij, dat spreekt van zelve; dit vak van onderwijs was wel *niet* volgens *den rooster*, maar 't had toch zijne nuttige zijde als de jongens dan ook maar mogten medesnullen om te oordeelen of 't goed was klaar gemaakt, doch ver van daar, want *de booze wereld* fluisterde: dat de jongens zich met de heerlijke geuren van 's meesters kookkunst moesten tevreden stellen, en bovendien werden ge-

oefend in de *buikonthouding*, zóó zelfs, dat de knollen, wortelen en appelen, die het omliggend land opleverde, door hen zonder betaling *werden onteigend* en geen wonder; welke jongen heeft altijd geld op zak?

Hoe het zij, die *Fransche mesjeu*, zooals hij genoemd werd, is voor *f* 300.— uitgekocht! De kostjongens en de landerijen bevonden er zich wel bij.

Over de kostschoolhouders der laatste 40 jaren spreken wij niet; »goede wijn behoeft geene kransen,» en 't past daarenboven niet in onze lijst.

HET DORP BARNEVELD.

In den tijd dien wij behandelen bestond het ampt Barneveld uit het dorp van dien naam, met Voorthuizen, Garderen, Kootwijk en Elspeet, waaronder Uddel: het was een der negen Schoutampten van het Landdrostampt Veluwe: de Provincie was verdeeld in de Quartieren Nijmegen, Zutphen en Arnhem of Veluwe.

Het dorp Barneveld moet omstreeks 1600 er al welvarend hebben uitgezien, althans SLIGTENHORST verhaalt in zijne »*historie van Gelderland*»: »dat de Veluwe in grootte en heerlijkheid van dorpen de Betuwe beschaamt en voorbijloopt, daar men de wederga van Barneveld naauwelijks er zal vernemen.»

Reeds vroegtijdig bloeiden hier de *Schapen-kermissen*, die des zondags werden gehouden, doch in het jaar 1680, bij besluit van het Hof van Gelderland dd. 17 Mei, op donderdag zijn verlegd; tien jaren later werden *drie* paardenmarkten en in 1726 *drie* vette-beestenmarkten geotroijeerd.

Met den schapenhandel en aanfok ging gepaard een aanzienlijke wol- en tabakshandel, ja zelfs verbouw van raapzaad; van het tabaksverbouw is de herinnering nog overgebleven in eenige groote schuren en de benaming van Tabakskampen, gronden die nu afgesloten tuinen zijn; die handel schijnt verlopen bij de invoering der *Régie*. — In 1717 voerde het Ampt als wapen een groen tabaksblad op zilver veld.

In 1650 rigtten de Amptsjonkers eene waag op ten gerieve van dien tabaks- en wolhandel; zij werd verpacht voor gemiddeld *f* 200.— 's jaars. De balans en schalen, die jaren eene ongestoorde rust hebben genoten, doen nu weder goede diensten bij het wegen van varkens, hoezeer zij (niet de varkens) dagteekenen van 1776.

De bierbrouwerijen, althans eenigen, zijn van vóór 1341; in dat jaar werden onze brouwers, die den grafelijken *gruit-accijns* smokkelden, te Arnhem tot betaling gedagvaard; deze accijns of belasting (*ketel accijns*) bestond in de verplichting om de gegiste garst (*gruit*), tot brouwen van dik bier noodig, in het Grafelijk Gruithuis te halen, — later, bij het brouwen van dun bier, is deze verplichting veranderd in eene geldelijke uitkeering. In de vroegste bierbrouwerijen werd, in plaats van de toen nog onbekende hop, de gagel gebruikt en stond er boete op het niet tijdig inzamelen; nu dient zij als *remédie* tegen de mot! In het voorbijgaan de herinnering, dat, behalve te *Voorthuizen*, ook brouwerijen bestonden te *Stroe* en *Essen*: in de dagen toen bier volksdrank was, had ieder burger en boer een vaatje maartsbier in zijne kelder; de heer L. W. van *ESSEN* op de Schaffelaer nam voor zich en zijn gezin *een geheel brouwsel* te gelijk!

De koornmolen dagteekent van 1389 en was een *dwanckmolen*, d. i. een molen die het uitsluitend regt had om koornt te malen en daarvoor eene geldelijke uitkeering betaalde aan den Graaf of Hertog *voor het regt van den wind* dat de Heeren van den Lande zich toeschreven; Willem van Gulick was toen Hertog en gaf het *regt van wind* uit aan Goosewijn Gruithuis van Aller op 18 April 1389, zijnde Paaschdag; in 1624 behoorde die molen aan Joffer Antonia van Ommeren. Met goedvinden der rekenkamer van Gelderland, na verhoor der boven- en beneden-gelegen grondeigenaren en na openbare kerkespraak, werd door *Evert van*

DOMPSELAER in 1608 een hennip- en vulmolen gezet in de buurtschap *Esveld* (Schaffelaer), die later tot papiermaken is ingerigt; op de watermolens bij den *Brielaer* en bij *Wedichem* (Wencop) werd mede papier gemaakt.

Berent HACKFORT van Brielaer zette in 1602 den oliemolen bij *Bijlaer* (in den Aert).

De paarden-grutmolen in 1856 afgebroken, dagteekent van 1699 en de pelmolen was vóór 1700 in werking en diende toen tot vellenbereiden.

De *Callenbroeker* en *Puurveensche* molens zijn reeds vóór 1584 bekend; de laatstgenoemde betaalde het *windregt* aan den Hertog »niet te best”, waarom de spil en steen uit den molen gesmeten en de molenaarsknecht doodgeslagen werd; kort — klaar — krachtig!

Bij het vertier dat *Barneveld* reeds vroegtijdig bezat, mogten goede herbergen niet ontbreken en dat was dan ook het geval niet; bovendien konden de *harbargiers* uitmuntend rekenen, gelijk wij dat hebben gezien als zij te gast hadden *Amptsjonkers* of het Hoog Adelijk Landgerigt van *Veluwe*; — de voornaamste waren: *de Roskam*, *de Swaan*, *de Prins* en *het Wapen van Gelderland*. Eenigen hadden ruime stalling voor koppelpaarden en hessenwagens, die hier periodiek doortrokken en een aanzienlijk voordeel opleverden.

Met eene arbeidzame en zuinige bevolking waren alle elementen aanwezig om de welvaart van *Barneveld* te bevorderen, maar er kwam nog iets bij, nml. *Barneveld* had het groote voorregt aanzienlijke en vermogende geslachten tot inwoners te bezitten, die geld in de wandeling bragten; op het kasteel *de Schaffelaer* woonde de familie van *ESSEN* gedurende 160 jaren; *Lucas Willem van ESSEN* trouwde in 1678 *Geertruid Agnes VIJGH*, vrouw van *Schaffelaer*, kleindochter van *Hackfort*; op het *Huis de Brielaer* de *BENTINCK's* gedurende bijna twee eeuwen; *Jk. LAMBERT*

BENTINCK, van Nijkerk gekomen, huwde 23 October 1621 *Geertruijt* HACKFORT, dochter van *Berend* en vrouw van *den Brielaer*. Vóór dien tijd behoorden beide goederen aan het geslacht van HACKFORT 1); in het dorp telde men de van OMMEREN's, de van DOMPSELAER's, de van GHEYN's enz.

Wat is er van al die groote geslachten overgebleven, die gedurende eeuwen de belangen van Barneveld hebben behartigd? een' grafzerk, een monument in de kerk! wij voegen er bij: *en de dankbare herinnering* voor het wél dat zij aan Barneveld hebben gedaan.

Opmerkelijk is het dat daarentegen van de oudere Veluwsche Edele geslachten, — die echter niet onder de bestuurders onzer Gemeente voorkomen, — zoovéle namen zijn overgebleven in aanzienlijke boerderijen en buurtschappen; wij vermelden: *Achtveld, Bijlaer, Estveld, Glijnden, Kreijenkamp, Oldenbarneveld, Roselaer, van der Schuer, Vencelaer* enz., deze geslachten leefden tusschen 1190 en 1460; daarbij behoort nog *Otelaer*.

Van het meerendeel der oude bestuurders en ook van Veluwsche Edelen zijn de wapens in onze raadzaal vertegenwoordigd.

Het uiterlijk aanzien en de ligging van het dorp geven weinig stof tot vermelding; de voornaamste huizen hadden punt- of trapgevels — ten minste *die puntjes*, zijn nu van het dorp af; — de binnenkamers waren versierd met somtijds uitmuntende geschilderde ruiten, waarvan nog een overblijfsel is te vinden in de woning van den vrachtrijder J. van Bruggen, wiens huis vroeger behoorde aan het geslacht der van GHEYN's; de buitenramen waren voorzien van kleine ruitjes in lood gezet, die allen nog niet zijn verdwenen.

1) Met opregte erkentelijkheid vermelden wij, dat de latere bezitters dier goederen waardiglijk de voetstappen hunner voorgangers hebben gedrukt; zonder hunne krachtige geldelijke hulp, lag Barneveld nu nog rustig te dommelen aan de zandwegen der oude Hessen.

Die ruitjes hebben ons nu en dan de vroegere eigenaren van perceelen doen kennen uit de geslachtswapens die daarop voorkomen, b. v. het tegenwoordige logement *het Schaap* behoorde aan den bekenden regtsgeleerde SCHRASSART; de slagterij van L. Meijer was eigendom van de oud-adellijke familie RIJSWIJCK; in de bakkerij van Romein bevond zich het wapen van den Arnheemschen burgemeester *Everhardt SLUIJSKEN*, die hier jaarlijks kwam om de verponding te regelen en bij die gelegenheid tevens eigen zaken deed, en Johanna, de schoone rijke erfdochter der *van OMMEREN's* uit Barneveld, als echtvriendin medenam (18 Febr. 1631).

In die dagen schijnt het mode te zijn geweest, om bij huwelijk de op glas geschilderde wapens van bruid en bruidegom in de gevelramen van huizen en boerderijen te zetten; wij bezitten daarvan eenige in lood gevatte overblijfsels van het geslacht van HACKFORT, *van DELEN*, *HARDERWIJK*, *van ECK*, enz.

De kerk lag verscholen tusschen zware eiken boomen en rondom het kerkhof, dat door een lagen muur omringd was, stond iepen plantsoen; het breede gedeelte der Catrijnestraat had eene dubbele rij iepen boomen; die straat droeg toen den naam van Schoolstraat, dewijl daaraan de scholen gelegen waren even als nu; het Schouteneinde herinnert aan de Schouten *van DOMPSELAER* en *ARDESCH*, die daar hunne woning hadden; het Moleneind voert den naam naar den daar sedert vijf eeuwen bestaanden molen.

De bestrating schijnt in 1688 grootendeels voltooid te zijn; het onderhoud was voor de helft ten laste der ingezetenen zoo ver hun eigendom strekte; — de Jonkers leverden de veldkeijen, er werd eene voor- en najaarschouw gevoerd; de onderschout deed de opboding der onderhoudpligtigen per *eiken chuppel* hun daartoe expresselijk vereerd: één flinke slag op den voordeur en de boodschap was verrigt; of de straat er beter door onderhouden werd dan thans

is ligt te komen, want nú is de passage halsbrekens werk, zelfs de paarden klagen er over, die stomme dieren.

Toen reeds was Barneveld een zindelijk dorp; in 1724 is de opruiming langs de straten gelast van mesthoopen en verzamelingen van »*vuijlicheid*'' hout en houtmijten.

Aan het brandwezen werd in 1725 een begin van organisatie gegeven, brandemmers, ladders en haken aangeschaft; zes jaren later de nu nog bestaande 6 amptspompen en eene brandspuit, gekocht bij den »*geotroijeerden brandmeester te Amsterdam*''; zes brandtonnen volgden in 1747. Een jaar later komt eene volledige aanstelling tot stand van personeel der brandweer, het ontving bij dienstbetoon betaling; de nieuwe »*spuithuizen*'' zijn van 1782; vóór dien tijd was alles òf onder den toren òf in eene schuur bewaard.

In 1682 vinden wij voor het eerst melding gemaakt van een veldwachter »*armjager*'' , gewapend met *één* hond en *twee* pistolen, op een jaarlijksch traktement van *f* 120.—; in 1704 kreeg hij een collega, die zag er beter uit en was gekleed met rok, kamesool, broek en hoed (steekhoed natuurlijk) en gewapend met karabijn en zijdgeweer.

De »*nachtwaker*'' is van véél vroeger dagteekening; zijn salaris werd gevonden (even als nu) grootendeels uit vrijwillige bijdragen der ingezetenen; Jonkers voegden er een overrok bij van »*Hessenpije*'' . Of hij, zooals elders, tot nachtdeuntje had »*waar je vuur en kaarsje wel! . . .*'' vinden wij niet aangeteekend.

In 1713 was *Lamme Kees* omroeper met »*cooper bekken*'' en lederen band waarop in tinnen letters BARNEVELD te lezen stond.

Voor het behoud van wild werd gezorgd door in Augustus een korporaal en twee man tegen *f* 1,50 daags in de buurtschappen in te kwartieren; in 1742 kwam ook die zaak en règle en werd *Evert Peters* als jagtoppasser benoemd op *f* 100.— belooning.

Wat Jonkers op het gebied van onderwijs hebben verricht, is afzonderlijk vermeld en daaruit blijkt dat zij, vooral in de laatste jaren van hun bestuur, dit onderwerp ernstig hebben ter harte genomen en daardoor den grondslag legden voor den goeden naam dien Barneveld ook in dit opzigt geniet.

Geneeskundige hulp bestond reeds in 1596; Mr. *Geert Jorissen van CEULEN* was toen medicijnmeester; de eerst aangestelde wijze vrouw (vroedvrouw) komt voor in 1697 op *f* 100 belooning.

Voordat wij nog een oogenblik stilstaan bij de wegen en wat da arop betrekking heeft, eene enkele herinnering van gastronomischen aard:

In 1778 ontving het paard van den vischboer van *Spakenburg* uit de amptskas *een spint haver*, »mits de visch dadelijk na aankomst in het dorp werd rondgeklept en in het openbaar geveild;» de maatregel, dunkt me, verdient navolging; ook toen waren de garnalen in augustus vergiftigd; een paar daglooners werden zeer ernstig ziek; een ander hunner maakte de opmerking »wat doen ze ook met dat grootelu's spul in den buuk, die heerenmaogen sin vlak van ander gerie dan die varr een gewoon daghuurders-mins.»

Onder de eerste besluiten der Jonkers omtrent de wegen die ons bekend zijn, behoort een accoord met den Burgemeester van Amersfoort over het in orde maken van den Hessenweg, loopende van die stad over Barneveld en den Lunterschen berg naar Ginckel (1656); in het algemeen werden de wegen onderhouden door »*boding der huijslieden.*» — Beproefden de Jonkers al eens om die door aanbesteding in orde te brengen, dat schijnt nog ondoelmatiger te zijn bevonden dan het onderhoud door *diensten in natura.*

Wanneer wij thans op even spoedige als aangename wijze eene reis naar Arnhem maken, kan men zich bijna niet voorstellen met welke bezwaren dit vroeger vergezeld ging.

Zelfs tot in het begin dezer eeuw was met die reis een geheele dag gemoeid; wie in eigen rijtuig den togt ondernam, zond daags te voren eenige arbeiders met schoppen voorzien den weg langs om de ergste slenken en knippen te slechten; soms voerden zij ook een wagen geladen met takkebossen mede, om de uitgespoelde gaten te digten.

De route ging langs het logement *de Lindeboom* over den Lunterschen berg en kwam uit bij de herberg Ginkel op den grooten weg van Arnhem naar Amersfoort. Die weg was kenbaar gemaakt door het op afstanden van 1000 el stellen van lange palen, om, bij sneeuw of toestuiven der sporen, niet te verdwalen.

Hoe goed die weg ook ware, de togt naar Gelderlands hoofdstad werd binnen de 8 uren niet volbragt, want *draven* kenden de paarden niet, omdat het nooit te pas kwam.

Voor het reizend publiek is er wel de schrik af omdat de route niet meer gebruikt wordt, maar toch blijft die weg een afschrikkend beeld voor hen die met de Justitie het een of ander hebben uit te staan of naar hun »*pakhuis*'' worden gebracht; — »*dat gaat den berg over*'' heet dit nog in de wandeling.

Wie vrijdags 's morgens graan naar de Arnhemsche markt bragt, vertrok donderdags 's nachts klokke 10 »met gerij'' het dorp uit; kwam hij 's morgens om 8½ in stad, dan was de reis er goed afgebragt en de boer had 10 mudden graan ter markt afgeleverd.

Wij spraken enkel van eene Arnhemsche reize, stel U voor, wat eene reis naar Amsterdam beteekende; trouwens die werd niet gewaagd, dan om er eene erfenis te halen of »*om den professor te spreken*.'' Ik geloof niet te veel te zeggen, dat van de 500 ingezetenen, op zijn hoogst één destijds *die groote reis* gemaakt had.

De goedkoopste manier was »*wandelen*'', wij bedoelen tot

Nijkerk, waar de beurtman wekelijks gelegenheid naar Amsterdam aanbod.

De herinnering aan die reizen wekt bij de ouden van dagen nog aangename souvenirs van wege de sterke koffij, (boterhammen bragt men in den reiszak mede) de halve flesch goede wijn, de zindelijke kooi en den vriendelijken schipper; die schipper was welligt de grootvader van dien *van der Velden* waarvan BEETS spreekt, zeker was hij van het echte pikbroekenras.

De reis kostte 16 stuivers! maar dan bragt men dikwerf een halven dag en geheelen nacht op schip door en dat is ook wat waard.

En nu de openbare middelen van vervoer.

Hoort ge dien trompet, dat klappen met de zweep, dat roepen van: huup vos, huup bruin!? Wij zijn bij het toenmaals zeer bekende »Heeren logement» aan den ouden postweg van Arnhem op Amersfoort: 1½ uur afstands van ons dorp; een ouderwetsche postwagen met 4 paarden bespannen houdt daar stil.

»Heeren»! zegt de voerman, »we zullen wat loopen moeten, de weg is slecht en we hebben veel kans om in den sloot te zakken!»

Eenige slaperige reizigers stappen uit, zien den weg eens na of die werkelijk zoo gevaarlijk is en loopen dan geduldig den postwagen achterna; in den zomer gaat dat gelijk van zelve spreekt »op de hemdsmouwen» de jas over den schouder.

De reizigers mogen van geluk spreken als het weér droog is, en zij niet geprest worden om den wagen ter zijde te lood te houden; halfweg Amersfoort wordt eene kom koffij of een bittertje gebruikt en een versche *Goudasche* gestopt; men redeneert over de ondervonden wederwaardigheden, over »stomme dieren van paarden» en hoe gelukkig het was nog goed ter been te zijn en de dames, die in den wagen

bleven, voor ongelukken te hebben beveiligd enz.; na aan het schoone geslacht wat versterking te hebben aangeboden, stappen de wandelaars den wagen weder in: de trompet schalt, de zweep klapt, vos en bruin worden eens hartelijk toegesproken en tot Amersfoort kan nu rustig een *dutje* worden gedaan.

Sult de wagen de sloot al eens in, 't gebeurt zóó langzaam dat er gewoonlijk tijd genoeg is om het portier uit te kruipen.

Kom daar nu eens om! dat gezellig reizen is over.

Onze postwagen deed driemalen 's weeks den rid van Arnhem op Amersfoort, Amsterdam, vice versa; de wisselplaats was Lunteren; — in 1789 bestond er een postwagendienst van Nijmegen op Lunteren in correspondentie met deze.

Van ons dorp reed tweemalen 's weeks eene vrachtkar naar Amersfoort en Nijkerk, eenmaal naar Utrecht en Arnhem.

En nu het brievenvervoer. In vroeger dagen bezorgde men zijne brieven aan de woning der vrachtrijders of aan het Heeren Logement; er bestond dus driemaal 's weeks gelegenheid brieven te verzenden en te ontvangen; later liep er dagelijks een bode naar Amersfoort, — wij herinneren ons nog onzen *Kobus Kok*, den harigen brievenpostillon, den halven wildeman met zijne stem als eene gebarsten torenklok! maar eerlijker vent liep er niet op twee kromme beenen.

De *minste port* was toen één schelling (30 cts.).

Tot het begin dezer eeuw werd de betrekking van brievegaarder waargenomen door den diaken die »*den buil*» had; de voordeelen waren voor ons Gasthuis; de toenmalige *buil-diaken* vond het wel zoo voordeelig *zelf* voor Gasthuis te fungeren en stak daarom de voordeelen in eigen *buil*.

Eene enkele herinnering nog aan het vervoer door de

Hessen, dat sedert den aanleg van den Rijnspoorweg geheel heeft opgehouden. Dat dit vervoer in vroeger dagen, in vroegere eeuwen moesten wij zeggen, belangrijk is geweest, blijkt genoegzaam uit de benaming van »Hessenweg' die de wegen van Amersfoort over Barneveld op Arnhem en die van Amersfoort over Voorthuizen naar Deventer droegen: de *Hessen* waren de *kameelen* der zandwegen, die de koopwaren van Holland naar Duitschland en van daar naar Holland overbragten; zij trokken hier dingsdags en vrijdags door, en overnachtten gewoonlijk in ons logement de Roskam, — op den hoek staat nog de schamppaal die den tolboom droeg, alwaar een stuiver per paard werd ontvangen.

Vroeger bezigden de *Hessen* groote karren, later lange wagens; het gespan verschilde van zes tot 20 *hengsten* van het zwaarste ras, prachtige dieren; zij droegen bellen om den kop en platte breede zadels en waren met netwerk en franjes beschut tegen de vliegen; men zegt dat de *Hessen* groote liefhebbers waren van drie zaken, namelijk *snaps*, *worst* en *zuurkool*, nu, alle goede zaken bestaan naar 't spreekwoord, in drieën. Hun hoofd was versierd met een' hoed, tuitvorming van achteren en breede voorlep; soms moest de hoed plaats maken voor eene lange, dikke, grijze, slaapmuts met scherp gekleurden band; verder droegen zij een lichtblauwen rok met blanke knopen, lichtgestreept vest, korte broek en slopkouzen die boven de knie waren ge gespt en door eene digt aan een gesloten rij beenen knopen tot aan de zolen der zwaargespijkerde schoenen reikten.

Hoe handig wisten zij het hengstengespan met de zweep te leiden, hoe liep oud en jong in het dorp uit als de zware voertuigen vastraakten en met handwinden moesten worden uitgemodderd; hoe dankbaar zouden de krachtvolle dieren thans hinneken nu die oude Hessische-zandkanalen in uitmuntende straat- en grindwegen zijn herschapen!"

NAAMLIJST DER AMPTSJONKERS EN HUNNE
AMPTENAREN.

Vóór 1648 vinden wij in onze Registers als Amptsjonkers :

Willem Raesfelt, Coenraad Vygh, Johan Hackfort.

In 1648 Gerlach van Essen, Coenraad van Wijnbergen, Johan en Steven van Delen, Lambert Jan Berend Bentinck tot Bryler, Hadriaan Schimmelpenninck van der Oye.

In 1648 Hendrik van Broeckhuizen.

1649 Willem Bentinck tot Bryler.

1697 W. J. van Gendt.

1710 Johan van Wijnbergen.

1721 Hendrik Jan van Essen tot Schaffelaer.

1735 Coenraad Jan van Zuylen van Nievelt tot Gluithorst.

1749 W. J. van Dedem.

1750 C. W. van Haersolte.

1753 C. J. van Renesse.

1754 Carel van Essen tot Helbergen.

1759 Lucas Willem van Essen tot Schaffelaer.

1774 Jasper Hendrik van Zuylen van Nievelt.

De amptenaren onder de Amptsjonkers waren : de schout 1) en 2 of 3 onderschouten, de schrijver of scriba, de substituut van den ampts-ontvanger en die der generale middelen, een of meer dienders, 13 zettters en 16 booijsers.

---

1) Slichtenhorst noemt den naam afkomstig van *schouwers*, wij voegen er bij van *sjouwers*, daar op hunne schouders alle amptelijk gesjouw neêrkwam, deurwaarder-commissaris van Politie secretaris-ontvanger-notaris.

De uitvoerder der besluiten van Amptsjonkers was de schout met 3jarige aanstelling, hij deed den eed voor het Hof, genoot *f* 200.— traktement en daggeld voor het toezigt op wegen, straten, bruggen, voor het opvorderen van wagens ter aanvoer van materialen tot reparatie van straten, kerken, wheemen, kosterijen, inkwartiering, 't bijwonen van executiën en de justitie der delinquenten; — in 1719 is het traktement gebragt op *f* 250.— in eens af; — de schout was tevens notaris, deurwaarder in zake executie en aanmaning van belasting-schuldigen die voor 't amptsgericht teregt stonden; hij beteekende de besluiten van de Jonkers officiëel aan belanghebbenden en betaalde de rekeningen des ampts. Hoe het vaak met de amptskas stond kan daaruit blijken, dat de schout soms werd gemagtigd die rekeningen uit privébeurs te voldoen tegen billijke rente. Zelf was hij even als de Jonkers, de schrijver, predikant, schoolmeester enz. vrij van amptslasten »*exempt*»; onder toezigt van de Landdrost was hij tevens hulppofficier van Justitie.

De onderschouten genoten daggeld voor hetgeen zij verzorgden, b. v. *f* 1.— voor toezigt op het maken van wegen en vrij bier.

Als schouten vinden wij:

- 1537 Frank HOECKEL.
- 1550 Maurits PANNEKOEK.
- 1560 Henrich van DOMPSELAER.
- 1598 Ambrosius van OMMEREN.
- 1620 Dirk van GHEIJN
- 1650 Wijnand van GHEIJN.
- 1665 Johan van DOMPSELAER.
- 1705 Dirk van DOMPSELAER (Joh. fil.).
- 1723 Engelbert Georg ARDESCH.
- 1740 Johan WALBURG.
- 1769 Wolfert Bernard BLANKEN.
- 1803 J. J. ELSEVIER.

De penvoerder van Amptsjonkers heette schrijver, zijne aanstelling was driejarig met *belofte van alle respect en hoog-achting aan de Jonkers en van geene documenten aan wie ook buiten hen ter inzage te geven of te verplaatsen*. In 1753 heet hij *scriba*; meesttijds vervulde de schout die betrekking welke *f* 150.— traktament gaf, behalve eenige emolumenten en teerkost bij vergaderingen tot vaststelling der generale belastingen en dergelijke.

De namen der schrijvers volgen hier:

- 1653 Wijnand van GHEIJN.
- 1664 Dirk van GHEIJN.
- 1667 Johan van DOMPSELAER.
- 1707 Dirk van DOMPSELAER.
- 1722 Steven COENTJES.
- 1731 Engelbert Georg ARDESCH.
- 1740 Johan WALBURG.
- 1753 Johan BEEK.
- 1767 Paulus KOK.
- 1780 Cornelis SONNEVELD.

De zettters, 13 in getal, uit de verschillende deelen der gemeente gekozen, waren de beëdigde raadslieden bij het opmaken der kohieren der belastingen. Zij legden den eed af *die belastingen te zullen zetten zonder conniventie, haat of vrunschap*; zij genoten *f* 1.25 per zitting, en hadden later vrij morgenontbijt en sterken drank, warm eten met eene flesch wijn en een spint haver voor elk paard.

Reeds in 1500 en welligt veel vroeger (tot 1845) waren in de Booijboeken (onze tegenwoordige buurtschappen) een of twee der geschiktste boeren door de Jonkers als Booijer aangesteld, belast met het doen van alle opvorderingen ter dienste van de gemeente hun door den schout belast. b. v. om vrachten te rijden tot aanhalen van materialen voor

kerken, pastoriën, toren, schoolgebouwen, bruggen enz. evenzoo de opboding tot herstelling van wegen en beken 1) en de belastings-biljetten uit te reiken: voor dat dienstbe-
toon hadden zij eerst gedeeltelijken later geheelen vrijdom van gemeentebelasting.

---

1) De beeken werden geschouwd door Hemelraden.

EINDE VAN HET BESTUUR.

Extract uit het Register der verhandelingen
der Municipaliteit te Barneveld, gehouden
11 November 1795.

De gewezen Amptsjonkers C. W. van Haersolte en J. H. van Zuylen van Nievelt, per missive en door den gerichtsbode uitgenoodigd, wonen de vergadering bij.

Door den president-burger, worden aan de gewezen Amptsjonkers elucidaties gevraagd omtrent de amptsrekening; door de burgers van Zuylen en Haersolte wordt geantwoord, dat zij thans geene kwaliteit meer hebbende, dus ook niet zouden bijwonen het afhooren der rekening, maar zulks aan de tegenwoordige regering overlieten, gelijk zulks in soortgelijke gevallen gewoonlijk was; waarna zij de vergadering verlaten hebben.

Ueber diese Antwort des Kandidaten Jobses,
Geschah allgemeines schütteln dez Kopfes.
u. s. w.

Was de administratie der Amptsjonkers te Barneveld eene uitzondering, of bragt de tijdgeest mede ook het geldelijke beheer als eene melkkoe te beschouwen? — Wij mogen het laatste gelooven.

Welligt wekt deze bijdrage anderen op, om van de Amptsjonkers in andere ampten eene beschrijving te geven. Het belangrijk werk: *de Ridderschap van Veluwe*, door Mr. W. J. Baron d'ABLAING VAN GIESSENBURG is daarbij onmisbaar; mij althans was het een welkome gids.

JAN VAN SCHAFFELAER.

Hoezeer de gebeurtenis niet onder de regering van Amptsjonkers schijnt te hebben plaats gehad, mogen wij de gelegenheid niet ongebruikt laten om aan eene heldendaad te herinneren die te BARNEVELD verrigt is; wel hoorden wij niet van het plan om ook *Jan van SCHAFFELAER* weg te cijferen, maar voorbehoedsmaatregelen zijn tegen elke ziekte goed.

De edele zelfopoffering van onzen held, wordt door den uitstekenden geschiedschrijver *Isaak Anne NIJHOFF* aldus verhaald:

»In 1482 gehoorzaamde Gelderland aan den roomsch-Koning MAXIMILIAAN van *Oostenrijk*; het kasteel *Rozendaal* nabij *Arnhem* was in staat van verdediging gebragt en de dappere *Jan van SCHAFFELAER* met zijne onderhoorige manschap lag daar in bezetting.»

»In Julij van dat jaar aan het hoofd van een 19tal ruiters uitgetrokken om de *Kleefschen*, die aan *Bourgondië* het bezit der *Veluwe* betwistten, uit *Barneveld* te verdrijven, gelukte het hem de kerk dier plaats te bemagtigen en zich op den toren te verschansen. Maar de *Kleefschen*, uit *Amersfoort* en *Nijkerk* aangerukt, beschoten den toren en weigerden lijfsbehoud aan de bezetting, tenzij ze den bevelhebber uit de galmgaten naar buiten wierpen.»

»Zijne heldhaftige daad is bekend, hij stortte zich van de tinne des torens naar beneden, zich opofferende om zijne krijgsmakkers te redden.»

De bekende Utrechtsche MATTHAEUS geeft de volgende beschrijving, zoo als hij die van een tijdgenoot en accuraat Kronijkschrijver heeft overgenomen:

» *Item op den XVI dach in Julius sijn sommige ruter van den Roosedael geweest, ende hebben den toern ende kerck tot Barneveldt ingenomen, en de hoere was XIX die 't deden, ende die van Amersfoort, ende die ruters van Nijkerck toghen voor die kerck, ende brochten bussen mee ende scoten door den toern, ende scoten daar 4 of 5 doot. Die op den toern waren gheerden spraeck te houden als 't geschiede. Ende diegheen, die op den toern waren hadden geerne in handen gegaen, ende hem gevanghen gegeven. Ende die van Amersfoort antwoerden, dat sijse niet in handen nemen en wouden, sij en mosten enen geheten Jan van SCHAFFELAER te galmgaten wytwerpen van den toern, dat die gheen die op den toern waren, niet en wouden. Doe seijde Jan van SCHAFFELAER: »lieve gesellen, ic moet ummer sterven, ic en wil u in geenen last brenghen.» Ende ginck boven op die tijnnen van den toern staen, ende setten sijne handen in sijn zijde, ende spranck van boven neder, mer hij en viel niet doot, mer doe hij lach, doe wert hij dootgeslagen, als voersz. staet, als mij gesezt is.»*

Er zijn er die de daad van *Jan van SCHAFFELAER* in twijfel trekken, men wil ook altijd zwart op wit hebben, (op een briefje, zouden ze hier zeggen) nu, mij dunkt een briefje van onzen *Isaac Anne* en van den Utrechtschen MATTHAEUS kunnen voor twee gelden: 't is eene bekende zaak dat de *Gelderschen* in vechten en feestvieren uitmuntten, maar slechte schrijvers waren, zoodat op geschiedkundig gebied vooral tot Utrechtsche schrijvers toevlugt moet worden genomen.

Het geslacht *Schaffelaer* is *Geldersch* en wel *Veluwsch* en wordt door Mr. d'ABLAING in zijne »*Ridderschap van Veluwe*» onder de Edelen opgenoemd.

Eenige plaatselijke bijzonderheden die het geschiedkundig feit versterken, als 't noodig ware, volgen hier:

Jan van Schaffelaer, ten minste zijn geslacht, was bewoner althans eigenaar der *havezathe* of wilt ge, van de tegenwoordige boerderij *Groot Schaffelaer* in den Zuidwesthoek dezer gemeente gelegen, grenzende aan de gemeente *Leusden*.

Zooals in oude dagen op Veluwe veel 't geval was, moest ook *Groot Schaffelaer* jaarlijks aan 't klooster van *Paterborn* eene uitkeering (thins) in geld doen (zij is in 1729 uitgekocht); van die uitkeeringen bestaat een oud Boek, genaamd: *Register der Heeren guldens Reyscoeren en thinsen*; daarin zijn opgeteekend de eigenaren der schuldpligtige goederen.

De eerstvermelde eigenaar van *Groot Schaffelaer* is *Jacob van SCHAFFELAER*, waarschijnlijk in 1410, 1) daarop volgen *Johan HACKFORT*, zonder jaartal, waarschijnlijk 1460, *Floris HACKFORT tot Schaffelaer* 1501, Jh. *Johan HACKFORT*, raed tot *Schaffelaer* 1543, daarna L. W. van *ESSEN van Schaffelaer* 1670, en eindelijk *Hendrik Jan van ESSEN tot Schaffelaer* 1714. Daar de *thins* tijdens het leven van H. J. van *ESSEN* is uitgekocht, komen zijne afstammelingen niet op het Register voor.

Wij mogen uit de opvolging der verschillende eigenaren van *Groot Schaffelaer*, in dat oud Register vermeld, aannemen, dat het geslacht *SCHAFFELAER* vermaagdschapt was aan dat van *HACKFORT*; de wapenteekens der twee familiën versterken dit vermoeden. Vergelijken wij nu de namen van de eigenaren van 't kasteel *Hackfort-Schaffelaer* en die der boerderij *Groot-Schaffelaer*, voorkomende in het oude boek, dan blijkt dat die dezelfde zijn geweest.

---

1) In *van HASSELT's* maandwerk vinden wij onder het jaartal 1386 vermeld *Jacob van SCHAFFELAER*, getuige bij eene uitdaginge met eene hand-schoen"; dat is zeker onze *Jacob*.

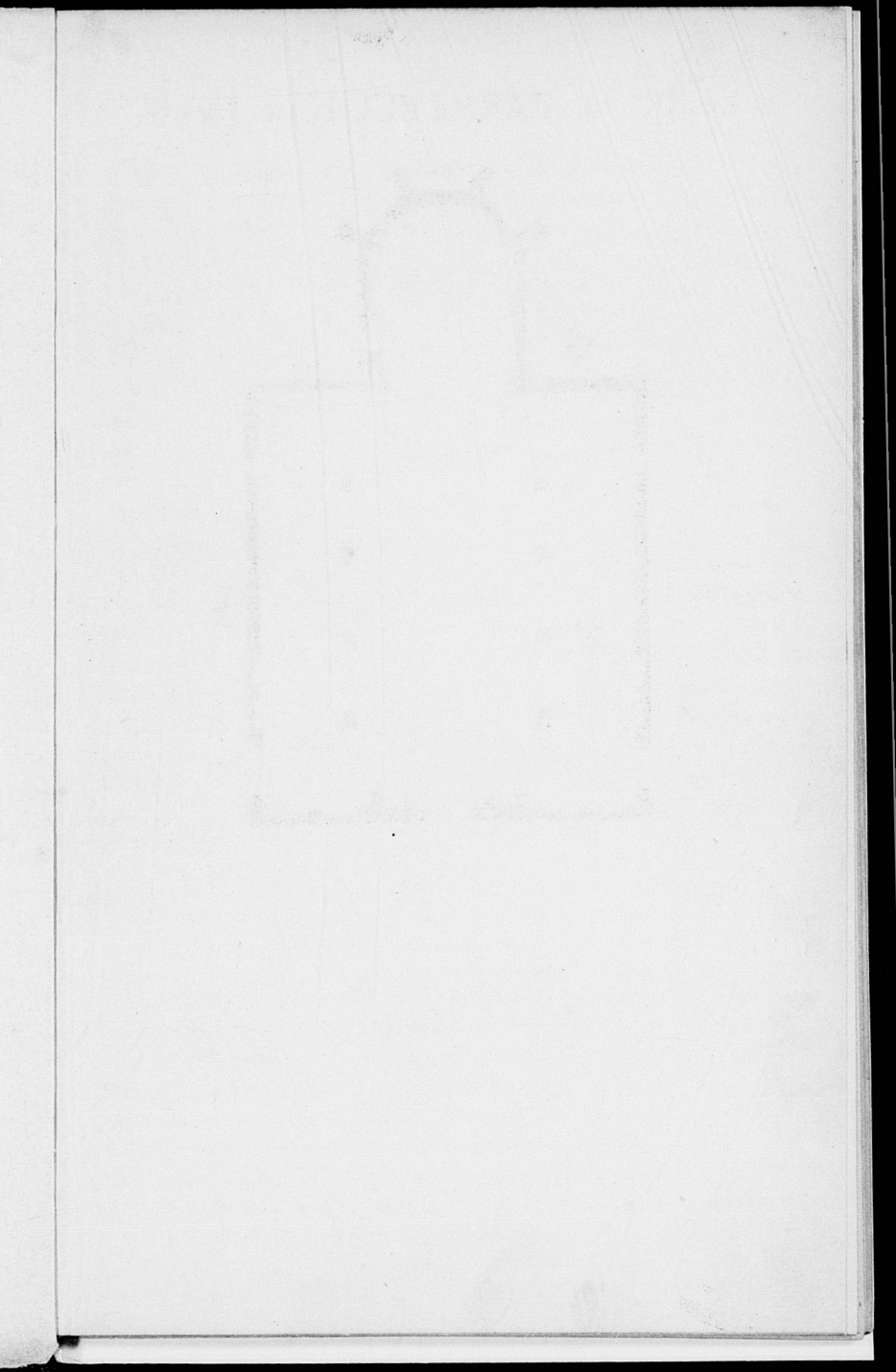

Zoals genoeg bekend is uit de oude kaarten van *Gelderland*, lag reeds in vorige eeuwen ten noorden van ons dorp een landgoed *Hackfort* of *Haeckfoirde* geheeten, Angelsaksisch voor »Eikenvoird« »Eikenhout aan eene beek», wat ook nu nog dat landgoed kenmerkt. Die aanzienlijke bezitting is evenwel gedurende de laatste driehonderd jaren bekend onder den naam van *de Schaffelaer*. — Wat heeft aanleiding tot die naamsverandering gegeven? . . . daarvoor moet eene gewichtige reden bestaan hebben, want even als thans, waren de bezitters van goederen, die hun naam voerden, er zeer op gesteld die benaming te behouden. 't Is, dunkt mij, geene gezochte aanleiding, die naamsverandering toe te schrijven aan den wensch der Heeren van HACKFORT om de heldendaad, door een lid hunner familie verrigt, te vereeuwigen; daartoe gaf de naamsverandering van *Hackfort* in *Schaffelaer* de meeste zekerheid, gelijk de ondervinding heeft geleerd.

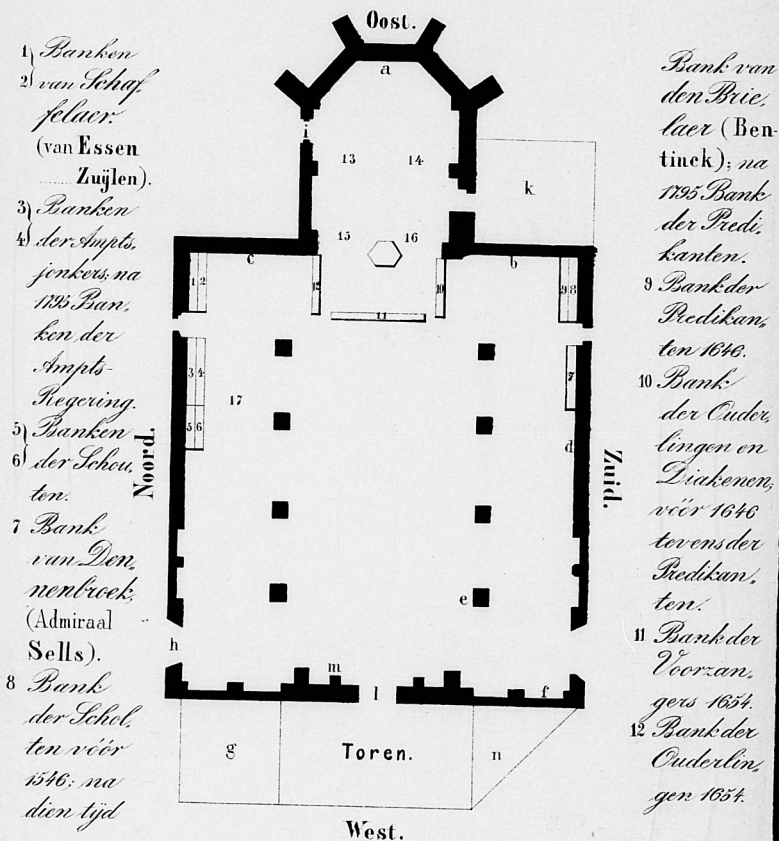
De vreemdeling die ons dorp bezoekt, verzuimt niet den classiken toren te gaan zien door SCHAFFELAER vereeuwigd; te vergeefs zoekt hij naar eenige herinnering.

Gelukkig zal dit verzuim van 400 jaren hersteld worden.

KERK TE BARNEVELD IN 1546.

- 13 Grafkelder van Priesters. 14 Grafkelder van Domseler en van Ommeren. 15 Grafkelder van Essen van Schapfelaer. 16 Grafkelder Hackfort. 17 Grafkelder Joffer Vygh.
 a Hoog Altaar. b Sint Anna Altaar. c Lieve Vrouwen Al. taar. d Heer Richelt Huygens Altaar. e Aflezerspilaar met bel. f Doopfont. g School 1546. h Deur geplaatst 1725. i Deur geplaatst 1751. k Garkamer. l Renaissance orgel 1543. m. Nozesbeeldje 1667. n Heijenhok 1756.